

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΕΡΕΙΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΕΤΟΣ ΝΑ' • ΤΕΥΧΟΣ 2 • ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2002

Τὸ μεγαλόπνοο ἀνακαινιστικὸ ἔργο τοῦ πατρὸς Γεωργίου Μακρῆ

(Ἐπισημάνσεις ἐξ ἀφορμῆς τῆς 130ετηρίδος
τῆς γεννήσεως καὶ τῆς 60ετηρίδος τοῦ θανάτου αὐτοῦ)

γ'

Τοῦ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

9) Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ὄψις, πού δόθηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Μακρῆ στὴν κατανοήσι τῆς ἀνάγκης τῆς ἰδρύσεως Κατηχητικῶν Σχολείων. Ἀπόπειρα ἰδρύσεως Κυριακῶν Κατηχητικῶν Σχολείων εἶχε γίνει προηγουμένως ἀπὸ τὴν ἰδρυθεῖσα τὸ 1870 στὴν Ἀθήνα «Σύναξι τῶν Πρεσβυτέρων», ἡ ὁποία ἦταν ἱερατικὸς σύνδεσμος πού ἀπαρτιζόταν ἀπὸ ἐφημερίους τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν περιχώρων καὶ ἀπὸ μερικοὺς λαϊκοὺς ὡς ἐπίτιμα μέλη. Κύριος σκοπὸς τῆς «Συνάξεως» αὐτῆς ἦταν «ἡ καθίδρυσις Κυριακῶν Σχολείων πρὸς χριστιανικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδῶν» εἰς ὅλους τοὺς ἰ. ναοὺς τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ προσπάθεια αὐτή, πού γέννησε προσδοκίες καὶ γνώρισε τὴ συμπάθεια τῶν πιστῶν, ἔγινε χωρὶς καλὴ προετοιμασία. Γι' αὐτὸ εἶχε πενιχροὺς καρποὺς, διαβλήθηκε στὸν τότε Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Θεόφιλο ὡς «ἀντιπειθαρχικὴ καὶ ὑποπτος». Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι ὁ Ἱεράρχης αὐτὸς μὲ ἔγγραφό του, πού ἐκδόθηκε τὸ 1871, διέλυσε τὴ «Σύναξι τῶν Πρεσβυτέρων».

Ὁ Γεώργιος Μακρῆς ὡς λαϊκὸς 25 ἐτῶν τὸ 1896, κατόπιν σχετικῆς εἰσηγήσεως, τὴν ὁποία ἔκαμε στὸ Σύλλογο «Ἀνάπλασις» ὡς Γραμματεὺς αὐτῆς, ἰδρύειν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Συλλόγου αὐτοῦ τὸ οὐσιαστικῶς πρῶτο νεοελληνικὸ Κυριακὸ Κατηχητικὸ Σχολεῖο. Ἦταν τὸσον πειστικὸς ὁ νεαρὸς Γεώργιος στὴν προβολὴ τοῦ Σχολείου, ὥστε, παρὰ τὴν προκατάληψιν πού ἐπικρατοῦσε τότε ἐναντίον τοῦ θεσμοῦ τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων, τὸ Σχολεῖο αὐτὸ γνώρισε ἀμέσως ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴ καὶ ταχυτάτη ἀνθήσι. Συγκέντρωσε 400 παιδιὰ, τὰ ὁποία συνήρπαζε μὲ τὴ διδασκαλία του ὁ Μακρῆς. Ἀτυχῶς μετὰ ἕνα χρόνον, ἕνεκα τοῦ κτηρυχθέντος τὸ 1897 ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, τὸ Σχολεῖο αὐτὸ ἔπαυσε νὰ λειτουργῇ. Ὁ ζω-

τικὸς ὁμως σπόρος εἶχε σπαρῆ. Στὰ ἴχνη τοῦ νεαροῦ Μακρῆ, πού λίγο ἀργότερα ἔγινε ἱερεὺς, ἀκολούθησαν οἱ φωτισμένοι ἱερεῖς Μάρκος Τσακάνης καὶ Ἄγγελος Νησιώτης, οἱ σχετικῆς καρποφόρες προεπιτάθειες τοῦ Συλλόγου «Ἀγάπη» στὸν Πειραιῶ καὶ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου π. Γερβασίου Παρασκενοπούλου στὴν Πάτρα καὶ τέλος ἡ καταπληκτικὴ συστηματικὴ ὀργάνωσις καὶ ἀνθήσις τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων, πού ἐπιτεύχθηκε ἀπὸ τίς Ἀδελφότητες Θεολόγων «Ζωὴ» καὶ «Ὁ Σωτήρ», ἀπὸ ἄλλα ἱεραποστολικά σωματεῖα καὶ ἀπὸ τὴν «Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ἡ ὁποία προώθησε τὴν ἐνοποίησιν τῶν Κατηχητικῶν δυνάμεων.

Γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ Γεωργίου Μακρῆ στὴν προώθησιν τοῦ Κατηχητικοῦ ἔργου εἶναι σημαντικὴ ἡ ἐξῆς ἐπισήμανσις τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Παιδαγωγικοῦ Τρεμπέλα: «Εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον καὶ τὸν θεσμόν αὐτοῦ δὲν ἠτύχησε νὰ εἰσαγάγῃ πρῶτος εἰς τὴν Ἑλλάδα οὐδεὶς ἄλλος παρὰ ὁ (ἀκόμη τότε λαϊκὸς) παπα-Μακρῆς». Ὁρθῶς χαρακτηρίσθηκε ὡς ὁ «πρῶτος νεοελληνικὸς Κατηχητής» (Ν. Θ. Μπουγάτσος, Παν. Τρεμπέλας κ.ά.).

10) Ὁ π. Γεώργιος Μακρῆς διέπρεψεν ὡς λειτουργὸς καὶ ἱεροκήρυξ. Ὁ γράφων ὡς μαθητῆς τῆς Β' Γυμνασίου φοίτησε στὸ Παράρτημα τοῦ Β' Γυμνασίου Ἀρρέων Πειραιῶς. Τὸ Παράρτημα αὐτὸ στεγαζόταν στὴν ὁδὸ Ὁμηρίδου στὸ κτίριον πρῶην Ἀμερικανικοῦ Νοσοκομείου πού χρησιμοποιήθηκε καὶ ὡς Νοσοκομεῖο τῶν προσφύγων (πλησίον τοῦ Ἱ. Ν. τοῦ ἁγίου Βασιλείου). Σὲ κάποιον ὁμαδικὸ μαθητικὸ ἐκκλησιασμό στὸν Ἱερό αὐτὸ Ναὸ ἀντίκρισα γιὰ πρώτη φορά τὴν ἐπιβλητικὴ μορφή τοῦ τελούντος τὴν Εὐχαριστιακὴ Ἱ. Λειτουργία

παπα-Μακρή. Τότε συγκλονίσθηκα ιδίως από το κήρυγμά του. Δεν ένθυμοῦμαι λεπτομέρειες ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ. Τὸ μόνο, ποῦ ἔμεινε ἀνεξίτηλο στὴ μνήμη μου, εἶναι ὁ συνδυασμὸς τῆς αὐστηρότητος καὶ τῆς συναρπαστικῆς γλυκύτητος ποῦ εἶχε τὸ κήρυγμά του. Δεν μποροῦσα τότε νὰ μορφοποιήσω ἐννοιολογικῶς τὸ βίωμα μιᾶς ἀπόσεως καὶ μιᾶς ἔλξεως ποῦ ἔνοιωσα μέσα μου. Ἀλλὰ τὸ βίωμα αὐτὸ πάντοτε ἔρχεται στὴ μνήμη μου ὡς ὅτι στὰ ὠριμα χρόνια μου ἕως τώρα γράφω ἢ ὀμιλῶ γιὰ τὴν οὐσία τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος, ὅπως αὐτὸ περιγράφεται ἀπὸ τὸν Rudolf Otto. Συμφώνως πρὸς τὴν κλασικὴ διατύπωσί του στὸ βίωμα αὐτὸ ἐναρμονίζομε τὴν ἀπώσι καὶ τὴν ἔλξι, βιώνοντας τὸ Θεῖο ἀφ' ἐνὸς ὡς *mysterium tremendum*, δηλαδή ὡς ὑπερδύναμι, ποῦ δημιουργεῖ μέσα μας τὸν ἱερὸ φόβο, τὸ εὐλαβικὸ δέος καὶ τὸν βαθῦ ἐσωτερικὸ συγκλονισμὸ μπροστὰ στὸ μεγαλειώδες «ἄλλως Ἀλλότριον» τῆς θείας πραγματικότητος, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς *mysterium fascinosum*, δηλαδή ὡς γοητευτικὸ μυστήριον, ποῦ θέλγει, σαγηνεύει, ἔλκει ὡς μαγνήτης καὶ βιώνεται ὡς πηγὴ ἀγάπης, εὐσπλαγχνίας, ἐλέους. Κορύφωσις τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ στοχαστικὸ ἀντίκρισμα τῆς ἐπιβλητικῆς μορφῆς τοῦ Παυτοκράτορος.

Ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Παυτοκράτορος ἔμεινε μέσα στὶς ἀναμνήσεις μου ὁ παπα-Μακρῆς. Καὶ χαίρω, διότι ὅλοι ὅσοι εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ τὸν ζήσουν ἀπὸ κοντὰ μαρτυροῦν ὅτι τόσο τὸ βιβλικὸ περιεχομένον λειτουργικὸ ἢ μυσταγωγικὸ κήρυγμά του, ὅσον καὶ ἡ τελεσιουργία ἀπὸ αὐτὸν τῆς Θ. Εὐχαριστίας καὶ τῶν λοιπῶν ἱερῶν Μυστηρίων καὶ Τελετῶν δημιουργοῦσαν μέσα τους ἀνάλογες ἐντυπώσεις.

Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας κυρὸς Δαμασκηνὸς Κοτζιάς ἔχει γράψει ὅτι, ὅταν ὁ π. Γεώργιος Μακρῆς τελοῦτε τὴν Θεῖα Λειτουργία, «ἡ παρουσία αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ Θυσιαστηρίου καὶ αἱ πρὸς τὸν Εὐλογητὸν Κύριον ἀναπεμπόμενα προσευχαί του ἦσαν κατὰ τὸ ἀφαντάστως συναρπαστικόν».

Ὁ διακεκριμένος θεολόγος κ. Ἰωάννης Τιμαχένης τονίζει ἐπίσης εὐγλωττῶς τὰ ἑξῆς: «*Ἡ τάξις εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα καὶ ὁ εὐπρεπισμὸς*

τῆς Ἀγίας Τραπέζης, –προσωπικὴ ἀσχολία τοῦ πατρὸς Γεωργίου–, ἦσαν παραδειγματικά. Πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ἵστατο εὐθυστῆς μετὰ τὴν Πατριαρχικὴν του μορφήν καὶ ἀνεγίνωσκε μεγαλοφώνως τὰς εὐχάς, –πρωτοπόρος καὶ εἰς αὐτό–, τῆς Θ. Λειτουργίας, ἐνῶ οἱ ψάλται ἔβαλλον μετὰ χαμηλὴν τὴν φωνὴν τοὺς βυζαντινοὺς λειτουργικοὺς ὕμνους. Ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἐχρησιμοποιοῦσε τὸν πατέρα Γεώργιον διὰ τὰς ὑποδειγματικὰς Θ. Λειτουργίας, αἱ ὁποῖαι ἐτελοῦντο εἰς κεντρικοὺς Ναοὺς πρὸς μετεκπαίδευσιν τῶν λοιπῶν ἱερῶν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν. Ἡ Λειτουργία τοῦ παπα-Μακρῆ –περισσότερον ἢτο γνωστὸς μετὰ αὐτὴν τὴν προσωπνμίαν– ἦτο ὄντως μυσταγωγία. Κατάρθωνε μετὰ τὴν ἐπιβλητικὴν του φωνήν, μετὰ τὴν ἀφογον ἐμφάνισιν καὶ στάσιν πρὸ τοῦ Θυσιαστηρίου, μετὰ τὰς εὐλαβεῖς κινήσεις καὶ πρὸ πάντων μετὰ τὴν πνευματικὴν ἔξαρσιν ὑπὸ τῆς ὁποίας ὁ ἴδιος κατελαμβάνετο, νὰ συμπαρασύρῃ ὁλόκληρον τὸ ἀκροατήριον εἰς συλλειτουργίαν, εἰς θερμὴν συμπροσευχὴν, εἰς ἐνεργίαν Θ. Λατρείαν».

Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ ἑξῆς περιγραφή τοῦ ἀείμνηστου Μητροπολίτου Κορινθίας καὶ μετέπειτα Ἀρχιεπισκόπου Β. καὶ Ν. Ἀμερικῆς κυροῦ Μιχαήλ: «*Ἀξιοπρεπῆς καὶ ἐπιβλητικὸς καὶ συγκεντρωμένος ἀπολύτως, κατὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, λόγω τῆς πηγαιᾶς πίστεως καὶ τῆς ἀλοφύχου του ἀφοσιώσεως εἰς τὸν Θυόμενον καὶ Προσφερόμενον Χριστόν, εἴλκυε τὰ πλήθη καὶ ὡς ἀπλοῦς ἱεροουργός. Ὅταν δὲ ἤνοιγε τὸ στόμα του καὶ ἐλάλει ὁ διδάσκαλος, διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ διασαφήσῃ τὰ λόγια τοῦ Παναγίου Πνεύματος, τότε ὁ κήρυξ τοῦ Θείου Λόγου συνεπλήρωνε τὸ ἔργον τοῦ ἱεροουργοῦ, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἰχθῆες ἀθροῖσι συνελαμβάνοντο εἰς τὸ δίκτυον τοῦ ἐπιτηδείου καὶ ἱκανοῦ πνευματικοῦ ἀλιείως».*

Ἡ λειτουργικὴ καὶ μυσταγωγικὴ προσφορὰ τοῦ π. Γεωργίου Μακρῆ συμπληρώθηκε καὶ μετὰ τὴν συγγραφήν ἀπὸ αὐτὸν ὠραίου ἐκλαύκευμένου Ἐγχειριδίου Λειτουργικῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

11) Ὁ πατὴρ Γεώργιος Μακρῆς ὑπῆρξε καὶ πρότυπο ἐξομολόγου-πνευματικοῦ, ποῦ πίστευε στὴν δραστηρικὴ «ἀφετικὴ» καὶ «καθοδη-

γνητική» ενέργεια του Μικτηρίου της Γ. Εξομολογήσεως. Ὡς καλὸς ποιμὴν γνώριζε κατ' ὄνομα τὰ πλείστα τῶν πνευματικῶν του τέκνων καὶ ἐφήρμοζε τὴν ποιμαντικὴ ἀρχὴ τῆς ἐξατομικεύσεως πρὸς ἀντιμετώπισι τῶν προσωπικῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τους. Χρησιμοποίησε ἄλλοτε τὴν αὐστηρότητα γιὰ τοὺς κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλο «πνευματικούς» καὶ ἄλλοτε τὴν στοργικὴ καὶ θεραπευτικὴ γλυκύτητα τῆς πατρικῆς ἀγάπης γιὰ τοὺς τραυματισμένους «σαρκικούς», δίνοντας σὲ ἄλλους «βρῶμα» καὶ «στερεάν τροφήν» καὶ σὲ ἄλλους «γάλα» πνευματικὸ (Α' Κορ. γ', 1-2 Ἐβρ. ε', 12-13).

Ὁ χαρισματικὸς ἱερεὺς π. Γεώργιος Μακρῆς ἦταν ἀκούρατος στὸ ἔργο τῆς Γ. Εξομολογήσεως. Τὴν Μ. Παρασκευὴ τοῦ ἔτους 1932, κατὰ τὴ δευτέρη μεταμεσημβρινή ὥρα, κατὰ τὴν ὁποία ἔπαιρνε τὸ ξηρὸ πρόγευμά του κατ'ἀκόπος, διότι μόλις εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ τῆς Ἀκολουθίας τῶν Ὁρῶν, τοῦ διαβιβιάσθηθε θερμὴ ἱκεσία τῶν φυλακισμένων στὴν ὑπάρχουσα τότε μεγάλη φυλακὴ τοῦ Παλαιοῦ Στρατώματος, ποὺ ζητοῦσαν ἓνα πνευματικὸ γιὰ νὰ ἐξομολογηθοῦν. Τότε ὁ π. Γεώργιος χωρὶς δισταγμοὺς θυσιάσθη ἀνάπαυσι καὶ οἰκογενειακὴς ὑποχρεώσεις, ἐπιβιβιάσθηκε ἀμέσως σὲ σταλὲν αὐτοκίνητο, μετέβη στὸν Παλαιὸ Στρατῶνα καὶ «εὐθὺς ἀπὸ τῆς Τρίτης ἀπογευματινῆς ὥρας τῆς Μεγάλης ἐκείνης Παρασκευῆς μέχρι βαθείας νυκτὸς καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς πρωίας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ὄρθρον βαθέος, μέχρι τῆς 10ης νυκτερινῆς ὥρας, ὅτε ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ κατέλθῃ εἰς Πειραιᾶ διὰ τὴν Ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως, ἐξομολόγησιν συνεχῶς» (Δημ. Γ. Κουϊμαντόπουλος).

Ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόστομος Παπαδόπουλος, ὅταν τοῦ ἐζητεῖτο πνευματικὸς ἐξομολόγος γιὰ τὶς Σχολές Εὐελπίδων καὶ Δοκίμων ἢ γιὰ τοὺς ἱεροσπουδαστὲς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, παρακαλοῦσε τὸν π. Γεώργιο Μακρῆ νὰ ἰκανοποιηθῇ τὸ αἶτημα αὐτό. Ἀνάμεσα στὰ πνευματικὰ του τέκνα ἦσαν καὶ πολλοὶ ἐπίοιμοι, κατέχοντες ἀνώτερες θέσεις. Ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρὸς Γεωργίου Κοτσώνης ἔχει γράψῃ τὰ ἑξῆς: «Τὸν ἀείμνηστον (π. Γεώργιον Μακρῆν) εἶχον τὴν εὐλογίαν νὰ τὸν γνωρίσω εὐθὺς μετὰ τὴν λήψιν

τοῦ πτυχίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου ὡς ἐξομολόγον, παρά τῷ ὅποιῳ ἐξομολογούμην ἐπὶ ἔτη».

Πλήθη χριστιανῶν τοῦ Πειραιῶς, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων κατέφευγαν στὸ πνευματικὸ ἱατρεῖο-ἐξομολογητήριον τοῦ παπα-Μακρῆ, γιὰ νὰ σκύβουν τὸ κεφάλι τους κάτω ἀπὸ τὸ λυτρωτικὸ πετραχήλι του, νὰ ἐπουλώσουν τὶς πνευματικὲς πληγὰς τους, νὰ ἐκδιώξουν τὶς Ἐρινύες τῆς ἐνοχῆς καὶ τὴν παντὸς εἶδους ὑπαρξιακὴ ἀγωνία καὶ πίεσι καὶ ν' ἀποκτήσουν τὴν ἐν Χριστῷ ἀληθινὴ ἐλευθερία, ἀναγέννησι καὶ ἀνακαινίσι.

Ὅταν τὸν Μάιο τοῦ 1932 συνεκλήθη τὸ Ἀ' Συνέδριον τοῦ Ἐφημεριακοῦ Κλήρου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, ὁ πατήρ Γεώργιος Μακρῆς στὸν Ἐπίλογον τῆς σχετικῆς Εἰσηγήσεως, τὴν ὁποία ἔκαμε πρὸς τοὺς συνεφημερίους του, εἶπε τὰ ἑξῆς: «Καὶ εἶναι καιρὸς ἐπὶ τέλους νὰ ἐννοηθῇ ὑπὸ πάντων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ὅτι ἡ ἐξομολόγησις εἶναι ἡ κυριωτάτη δύναμις τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι εἶναι ἡ σωτηρία τῶν ἀμαρτωλῶν, ἡ χειραγωγία τῶν ἀδυνατῶν, ἡ παρηγορία τῶν ἀπηλπισμένων, ἡ εἰρήνευσις τῆς τεταραγμένης καὶ ἐνόχου συνειδήσεως, ἡ συγκράτησις τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν διαφθοράν, ἡ νίκη τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τοῦ κακοῦ, ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐξομολόγησις εἶναι κυριωτάτη καὶ οὐσιωδεστάτη ἐκδήλωσις τῆς θείας ἀποστολῆς τοῦ ἱερέως εἰς τὸν κόσμον. Δι' αὐτῆς ὁ ἱερεὺς ἔχει παρά τοῦ Θεοῦ τὸ μέγα προνόμιον καὶ λαμβάνει τὴν πολυτιμοτάτην εὐκαιρίαν νὰ εἰσδύῃ εἰς τὰ ἀδύνατα τῶν ἀνθρωπίνων υπάρξεων, νὰ κανονίξῃ συνειδήσεις, νὰ ρυθμίξῃ συναισθήματα, νὰ κυβερνᾷ ψυχάς, νὰ γίνῃται ὁ πνευματικὸς ἡγέτης τοῦ λαοῦ του.

»Ὡ Πατέρες καὶ ἀδελφοί μου, ἀν ἠδυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν μεγάλην ἡμῶν ἀποστολὴν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἠγωνιζόμεθα, μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ νὰ τὴν πραγματοποιήσωμεν, ἡ ὁψις τοῦ κόσμου θὰ ἦτο διαφορετικὴ, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ θὰ ἦτο ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν».

Ἀλλὰ τὸ πολὺπτυχο ἀνακαινιστικὸ ἔργο τοῦ πατρὸς Γεωργίου Μακρῆ περιλαμβάνει καὶ ἄλλες σημαντικὲς πτυχές, τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ ἐπισημάνωμε στὸ ἐπόμενο τεῦχος τοῦ «Ἐφημερίου».

ΘΕΜΑΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΙΕΡΟΨΑΛΤΙΚΑ

Τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

α'. Ὑψή και οὐσία τοῦ ἱεροψαλτικοῦ
λειτουργήματος

1. Ἡ ἀποστολή τοῦ ἱεροψάλτη εἶναι νὰ λατρεύει τὸν Θεὸν ἀναπέμποντας πρὸς αὐτόν, ἐξ ὀνόματος τῆς λατρευτικῆς συνάξεως τῶν χριστιανῶν, τοὺς ὕμνους τῆς Ἐκκλησίας. Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δίδει προεχόντως πνευματικὸ χαρακτήρα. «*Λατρεύομεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας*» (Ἐβρ. ιβ', 28). Τὸ «*εὐαρέστως*» σημαίνει κατὰ τρόπον ποῦ εἶναι δεκτὸς ἀπὸ τὸν Θεόν. Καὶ τὸ «*μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας*» σημαίνει τὴν ἐσωτερικὴ διάθεση τοῦ λατρεύοντος τὸν Θεόν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι ταπεινὴ καὶ με φόβο Θεοῦ. Ἐπομένως, ἡ συναίσθησις ὅτι ἀπευθυνόμεθα πρὸς τὸν Θεόν, ποῦ δέχεται ἢ μπορεῖ καὶ νὰ μὴ δέχεται τὴν προσευχή μας (ἐφ' ὅσον δὲν προσφέρεται με εὐλάβεια), πρέπει νὰ μᾶς συνέχει ὅλους, ὅσοι προσφέρουμε τὶς ὑπηρεσίας μας στὴ Θ. Λατρεία.

2. Ἡ ἱερότης τῆς ἀποστολῆς ἐπιβάλλει στὸν φορέα τῆς νὰ εἶναι πρόσωπον ἀκατάγνωστον, ἢτοι νὰ διάγει σεμνὰ καὶ νὰ ἔχει καλὴν ἐξωθεν μαρτυρίαν. Ἱεροψάλτης ἀσεβῆς ἐναντι τῶν θείων ἢ ἐναντι τῆς προϊσταμένης του Ἀρχῆς συνιστᾷ παραφωνία, ἡ ὁποία ὡσάκις ἐπισημαίνεται βλάπτει καὶ τὸν ἴδιον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν.

β'. Ἰδιότης και διακονία κατωτέρου
κληρικοῦ

1. Ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζουσα ἐνωρὶς τὴ σημασία τοῦ ἱεροῦ λειτουργήματος τοῦ Ἱεροψάλτου τοὺς ἀνύψωσε στὴ θέση τοῦ κατωτέρου κληρικοῦ καὶ προσδιόρισε νὰ γίνεται σὲ αὐτοὺς ἡ ἀνάθεσις τοῦ ἔργου αὐτοῦ με εἰδικὴ καθιέρωση, ποῦ λέγεται «*χειροθεσία*». Δυστυχῶς, ὅπως συνέβη με πολλὰ ἄλλα πράγματα στὴ Θ. Λατρεία μας, ἔτσι καὶ με τοὺς Ἱεροψάλτες ἐγκατελείφθη αὐτὴ ἡ κανονικὴ θεώρηση τοῦ ἔργου τους καὶ ἔπαυσε νὰ ἀπαιτεῖται ἡ εἰδικὴ αὐτὴ ἱερὴ εὐλογία τοῦ Ἐπισκόπου γιὰ νὰ ἀνέβουν στὸ Ψαλτήρι, ἐθεωρήθη δὲ ἀρκετὸς ὁ διορισμὸς τους με τὴν ὑπογραφήν του, ποῦ ὅμως δὲν ἀναπληρῶνει τὴν ἔλλειψη τῆς χειροθεσίας. Σιγά-σιγά πρέπει νὰ ἐπαναφερθεῖ ἡ λησμονημένη παράδοση καὶ νὰ ψάλλουν με τὴν ἱερὴ τους ἰδιότητα καὶ ὄχι ὡς ἀπλοὶ ὑπάλληλοι τῆς ἐνορίας. Ἴδου τί λέγει ὁ ΛΓ' Κανὼν τῆς Ἁγίας Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. «*Ἐπειδὴ περ ἐγνωμεν... τινὰς δὲ αὐτῶν καὶ μὴ ἀποκειρομένους, ἱεροψάλτας καὶ ἀναγνώστας τοῦ θεοῦ ναοῦ καθίστασθαι συνείδομεν... τοῦτους ἐκκλησιαστικούς προχειρίζεσθαι... Ἀλλὰ μηδέ τινα τῶν ἀπάντων συγχωρεῖν ἐπ' ἄμβωνος, κατὰ τὴν τῶν ἐν τῷ κλήρῳ καταλεγόμενων τάξιν, τοὺς θείους τῷ λαῷ λόγους ἀποφωνεῖν, εἰ μὴ τι ἀν ἱερατικῇ κουρᾷ*

χρήσηται ὁ τοιοῦτος καὶ τὴν εὐλογίαν ὑπὸ τοῦ οἰκείου ποιμένου κανονικῶς ὑποδέχεται...».

Κατὰ συνέπειαν, ὅταν ψάλλουν, πρέπει νὰ ἔχουν τὴ συνείδηση ὅτι ἀσκοῦν ἱερό λειτουργικό ἔργο καὶ ὄχι ἀπλῶς καλλιτεχνικό, κοσμικό. Δὲν εἶναι, μὲ ἄλλα λόγια, καλλιτέχνες τοῦ ἄσματος, ἀλλὰ βασικοί παράγοντες τῆς Θ. Λατρείας, οἱ ὁποῖοι ἀντιπροσωπεύουν τὸν λαὸ στὴν προσφορά τῶν ὕμνων. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ ἡ Ἐκκλησία τοὺς παρεχώρησε διακεκριμένη ὀπτικά καὶ οὐσιαστικά θέση μέσα στὸν Ἱ. Ναὸ καὶ τοὺς περιέβαλεν ἐξ ἀρχῆς μὲ τὴ μέριμνά της, ὥστε νὰ ψάλλουν σωστὰ καὶ νὰ μὴ ξεφεύγουν ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς λατρείας.

2. Θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ ὑπενημιώσω ὅτι κατὰ τὴν χειροθεσίαν Ἱεροψάλτου ὁ Ἀρχιερεὺς δέεται τοῦ Κυρίου γι' αὐτὸν μὲ τὰ ἐξῆς λόγια: «Ἐκλεξαι τὸν δοῦλον σου τοῦτον καὶ ἀγιάσον αὐτὸν καὶ δὸς αὐτῷ μετὰ πάσης σοφίας καὶ συνέσεως τῶν θείων σου λογίων τὴν μελέτην καὶ τὴν ἀνάγνωσιν ποιείσθαι, διαφυλάττων αὐτὸν ἐν ἀμέμπτῳ πολιτεία». Καὶ μόνο ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ συνάγεται ἡ μεγάλη σημασία τοῦ ἔργου του. Πρόκειται γιὰ διακόνημα ἱερό, ἀντιπροσωπευτικό τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ ἱεροψάλτης ὀφείλει νὰ σέβεται καὶ νὰ τιμᾷ.

Ἀναγκαῖα συνέπεια τῶν ἀνωτέρων εἶναι: **Νὰ παίρνουν εὐχὴν ἀπὸ τὸν λειτουργὸ ἱερέα, πρὶν ἀνέλθουν στὸ Ψαλτήρι, καὶ νὰ φοροῦν ράσο κάθε φορὰ πού ψάλλουν.**

γ. Ὁ τρόπος τοῦ ψάλλειν

1. Ὅπως ὅλα μέσα στὴ Θ. Λατρεία μας εἶναι προσανατολισμένα πρὸς τὸν βασικό της σκοπὸ, πού εἶναι ἡ προσευχή, ἔτσι καὶ ἡ ψαλμωδία ὀφείλει νὰ ὑπηρετεῖ τὸν ἴδιο

σκοπὸ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας, ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ, δὲν εἶναι ἄσμα θυμελικό, οὔτε κοσμικό, εἶναι ἱεροῦ χαρακτήρος μὲ προσευχητικό σκοπὸ καὶ περιεχόμενο. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος στὴν ὑπ' ἀριθμ. 2606/16.1.1996 *Ἐγκύκλιόν της*, ἀναφερομένη στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, διαπιστώνει ὅτι «εἶναι τὸ μουσικὸν ἔνδυμα τῶν λειτουργικῶν ποιημάτων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐντεχνος μορφή τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς ἐκφράσεως, δὲν εἶναι μόνον τέχνη, εἶναι καὶ καρδιά, ἡ ὁποία βιώνει τοὺς παλμούς τῆς θείας Παρουσίας, ὅταν τὰ χεῖλη ψάλλουν. Πρὸς τούτους, ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἀκοῆς, οὐδὲ εἰς τὴν κολάκευσιν τοῦ συναισθήματος, ἀλλὰ εἰς τὴν διέγερσιν τῆς ψυχῆς διὰ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἀφύπνισιν τῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία ὑπνώττει, εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐσωτερικῶν πνευματικῶν δυνάμεων».

Ἡ ψαλμωδία δὲν ὑπάρχει γιὰ νὰ ἱκανοποιεῖ μόνο τίς καλλιτεχνικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐκκλησιασμοῦ, ἀλλὰ κυρίως γιὰ νὰ τὸ μυσταγωγεῖ καὶ νὰ τὸ διευκολύει στὴν ψυχικὴ του ἐπικοινωνία μὲ τὸν Θεόν. Ἐπομένως, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ψάλλει κανεὶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη πρέπει νὰ εἶναι ἐκκλησιαστικός, παραδοσιακός, πνευματικός, κατασκευτικός. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἁγία ΣΤ', *Οἰκουμενικὴ Σύνοδος*, μὲ τὸν *Ε' Κανόνα* της ἀξίωσε ἀπὸ τοὺς ἱεροψάλτες νὰ ψάλλουν μὲ σεμνότητα, χωρὶς ὑπερβολικὲς φωνασκίες (βοὲς ἄτακτες), καὶ νὰ μὴ εἰσάγουν διὰ τῆς ψαλμωδίας ξένα ἤθη στὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ νὰ παραμένουν μέσα στὰ πλαίσια τῶν πνευματικῶν προδιαγραφῶν πού ἡ Ἐκκλησία καθιέρωσε γιὰ τὸν τρόπο τοῦ ψάλλειν. «Στὴν ἐκκλησιαστικὴ σύναξη δὲν ψάλλουμε γιὰ νὰ νιώσουμε μέσα μας αὐτὸ πού λέγεται καλλιτεχνικὴ συγκίνηση,

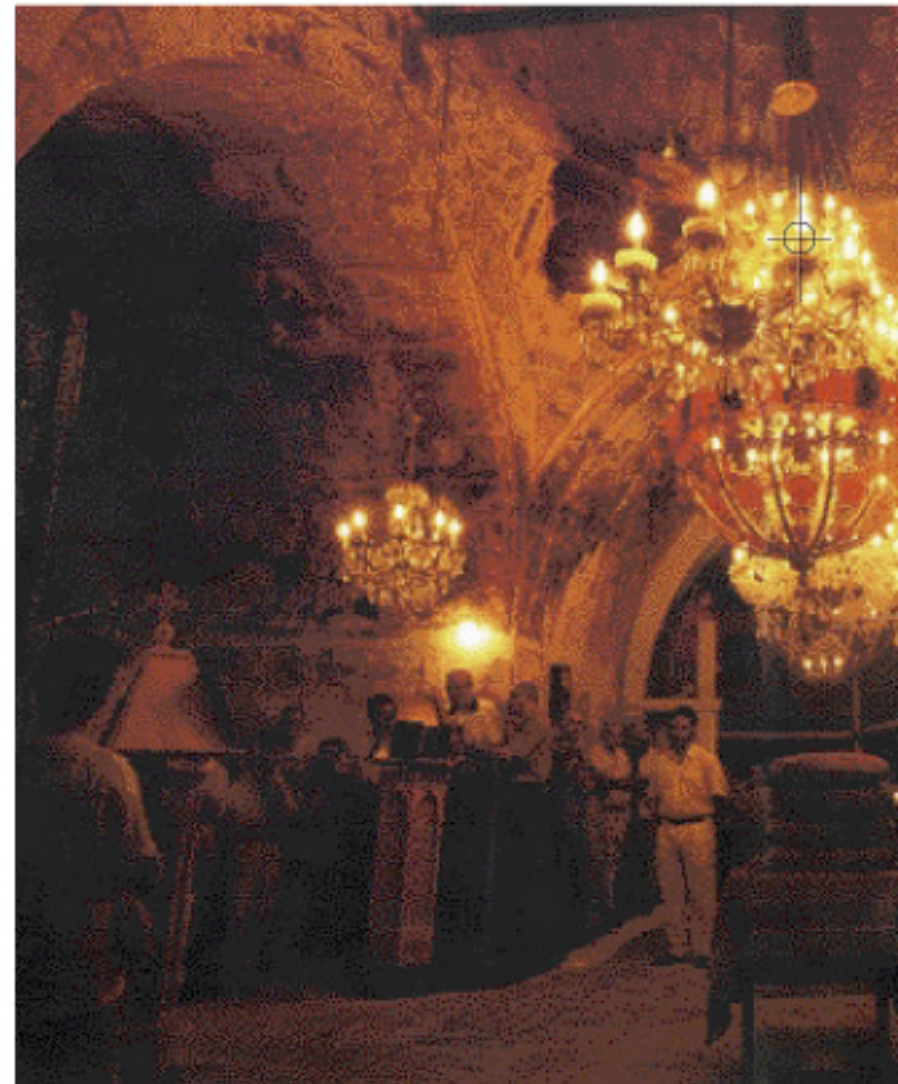
άλλα για να ζήσουμε την ιερή κατάνυξη που γεννά στην ψυχή μας ή αίσθηση αφ' ενός μὲν τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, αφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀνθρώπινης ἀθλιότητός μας. *Αὐτὰ τὰ δύο μᾶς δίνουν νὰ καταλάβουμε πὼς πρέπει νὰ ψάλλουμε στὴν Ἐκκλησία»* (Κοζάνης Διονύσιος).

2. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔχει παιδαγωγικὸ χαρακτήρα, πρέπει νὰ βοηθᾷ στὸ «φιλοσοφεῖν» (Ἱερὸς Χριστόστομος). Δὲν εἶναι, μὲ ἄλλα λόγια, αὐτοσκοπός, ἀλλὰ μέσον γιὰ τὴν ἐπίτευξη ἑνὸς μεγάλου σκοποῦ, καὶ αὐτὸς ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ διευκόλυνση τῶν πιστῶν νὰ μεταρσιωθοῦν διὰ τῆς προσευχῆς πρὸς τὰ οὐράνια καὶ νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸν Θεόν. Πρὸς τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡ δημιουργία κατανύξεως στὴ διάρκεια τῆς Θ. Λατρείας, μὲ τὴν ὀρθὴ ἀπόδοση τῶν ἐννοιῶν τῶν διαφόρων ὕμνων, μὲ τὴν τήρηση τοῦ μέτρου καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς λογικῆς λατρείας.

3. Εἶναι βέβαια γνωστὸν ὅτι στὸ θέμα τοῦ ὅφους ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς ἱεροψάλτες μας δὲν ὑπάρχει σήμερα κοινὴ ἀποψη. Ὡστόσο, συνιστοῦμε νὰ μὴν αὐτοσχεδιάζουν ὅταν ψάλλουν, νὰ μὴν ἀφήρουν ἀνεξέλεγκτο τὸ «μεράκι» τους καὶ νὰ μὴν ἐπιλέγουν πολὺπλοκα μαθήματα, ἀλλὰ νὰ ψάλλουν μὲ εὐλάβεια, μὲ κατάνυξη, μὲ προιοχή, προσευχόμενοι πρῶτοι οἱ ἴδιοι, δίδοντες ἔτσι καὶ στὸ λαὸ ποὺ τοὺς παρακολουθεῖ τὸ σύνθημα τῆς προσευχῆς. Ὁ αἰμίμηστος μουσοτραφῆς Μητροπολίτης Σερβίῶν καὶ Κοζάνης Διονύσιος ἔγραφε: «*Πρέπει νὰ ξαναγυρίσουμε στὸν ἀρχαῖο τρόπο τῆς ψαλμωδίας, νὰ ξεκαθαριστοῦν οἱ ἐκκλησιαστικὲς μελωδίες ἀπὸ τὰ πολλὰ στολισματα καὶ τοὺς "καλλωπισμούς", νὰ λείψῃ τὸ λεγόμενον "ὄφος", νὰ ξαναβροῦν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι τὴν παλαιά, ἀπλή καὶ δωρικὴ μουσικὴ τους μορφή, ἐκεῖνη ποὺ*

συμπίπτει μὲ τὸ "ἦθος" τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ὥστε νὰ μποροῦν ἔτσι οἱ χριστιανοὶ νὰ τοὺς μαθαίνουν εὐκόλα καὶ νὰ τοὺς ψάλλουν ὅλοι μαζί στὴν ἐκκλησία».

4. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι, ὅταν εἶναι ἐν ὑπηρεσίᾳ, δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε νὰ μειδιοῦν, οὔτε νὰ σιχητοῦν μεγαλοφώνως, οὔτε νὰ περιφέρουν τὸ βλέμμα τους στὸ ἐκκλησιασμά. Δὲν ἐπιτρέπεται, ἐπίσης, νὰ ἐγκαταλείπουν τὸ στασίδι τους, γιὰ νὰ μποῦν στὸ Ἱερό χωρὶς λόγο, ἢ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ κηρύγματος, γιὰτὶ ἔτσι δείχνουν εἴτε ἀνευλάβεια, εἴτε περιφρόνηση πρὸς τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ. Τὸ τυχόν κακὸ παράδειγμά τους τὸ

έγκαταλείψουν τήν προσπάθεια στην πρώτη δυσκολία· δ) αναζήτηση συνεχώς νέων ανθρώπων που θα πλαισιώνουν το στασίδι.

δ'. Ειδικά ζητήματα

1. Θεωρούμε άναγκαία τήν καλή συνεργασία τόσο με τους ιερείς τής ένορίας, όσο και μεταξύ τών ψαλτών, καθώς και με τους λοιπούς παράγοντες τής ένορίας.

2. Σε ώρισμένα σημεία τής άρχιερατικής Θ. Λειτουργίας παρατηρείται τó φαινόμενο νά ψάλλουν από κοινοῦ διαφορετικά μέλη οί ιερείς ή οί Άρχιερείς και οί ψάλτες ταυτόχρονα, πράγμα που δημιουργεί χασμωδία και άταξία. Τοῦτο συμβαίνει π.χ. στο «*Δεῦτε προσκυνήσωμεν...*», όταν ο μέν Άρχιερείς ψάλλων τó «*Εἰσοδικόν*» εὐλογεῖ τόν λαό και ο ψάλτης λέγει «*εἰς πολλά ἔτη*» και οί ιερείς ταυτόχρονα τó «*Άγιος...*» τοῦ «*Βήματος*». Η στήν «*Απόλυσις*», όπου ο μέν Άρχιερείς λέγει τήν «*Απόλυσις*» και ο ψάλτης ψάλλει τó «*Τόν Δεσπότην...*» μεγαλοφώνως. Αὐτές τίς ταυτόχρονες ψαλμωδίες διαφορετικῶν μελῶν, όταν τίς ἀκούετε από τó μαγνητόφωνο ή ὡς ἀκροατές, θά έκπλαγείτε. Πρέπει νά διορθώσωμε τήν άταξία. Η διορθωση εἶναι μία. Νά λέγει ο ψάλτης σέ πιανίσσιμο ὕφος τó δικό του ψάλμα, χωρίς νά επικαλύπτει τόν ιερέα ή τόν Άρχιερέα. Νά ψάλλει μόλις ἀκούόμενος. Ἐτσι δέν ένοχλεῖ.

3. Τά «*Κύριε ἐλέησον*» και τά «*Πάρασχου Κύριε*» εἶναι ικετευτικές δεήσεις και δέν νά εκτελοῦνται σέ ἀνάλογο ὕφος. Δέν εἶναι οὔτε έμβατήρια, οὔτε θριαμβευτικά έπιφωνήματα. Δέν μπορεί νά τά αποδίδει ο ψάλτης ἀφήνοντας ὅλη τήν ένταση τής φωτῆς του. Άκριβῶς ὅπως, όταν παρακαλοῦμε κάποιον νά μᾶς κάνει μιᾶ χάρη, δέν

παίρνομε ρητορικό ὕφος και άγέρωχο, αλλά ταπεινό και παρακλητικό. Η βιζαντινή μας μουσική εἶναι πολύ έκφραστική, διαθέτει χαρακτήρες ποιότητας, σέ μεγάλη ποικιλία, χρησιμοποιεῖ γένη για νά έκφράσει διαφορετικά συναισθήματα. Εἶναι κρίμα νά μή χρησιμοποιοῦνται καταλλήλως τά μέσα αὐτά, αλλά νά αποδίδονται ὅλα τά ψάλματα κατά τόν αὐτόν τρόπο, χωρίς διάκριση. Τό ίδιο ισχύει για τούς ὕμνους τής Μεγάλης Έβδομάδος. Αποδίδονται κατά κατανακτικό τρόπο, ὅπως εἶναι τó περιεχόμενό τους. Δέν νοεῖται νά ψάλλονται αὐτοί οί ὕμνοι μέ τρόπο πανηγυρικό, θριαμβευτικό, περίδοξο. Αὐτός ο τρόπος προσιδιάζει σέ άναστασιμους ὕμνους, σέ πανηγύρεις έορτῶν, σέ γαμήλιες τελετές. Κάθε πράγμα έχει τή θέση του μέσα στην έκκλησία.

Ἐδῶ θά πρέπει νά επαναλάβουμε ὅτι ή έκκλησιαστική ψαλμωδία δέν εἶναι μόνο ᾄσμα, οὔτε εἶναι μόνο λόγος. Εἶναι και τά δύο μαζί. Μιᾶ ψαλμωδία που μᾶς κάνει νά προσέξομε περισσότερο τή μουσική παρά τó λόγο δέν εἶναι καλή για τή Θ. Λατρεία. Ὁ λόγος και ή μουσική εἶναι ἔτσι σφικτά δεμένα, που και τά δύο μαζί αποτελοῦν έναίό σύνολο, ὄχι μιᾶ μουσική που μᾶς εὐχαριστεῖ τήν ἀκοή, αλλά ἕνας μουσικά τοιτισμένος λόγος που μᾶς διδάσκει.

4. Η ὀρθή χρήση τῶν μικροφῶνων απαιτεῖ ψυχικό σθένος, αὐτοκυριαρχία και σεβασμό τής ιερότητας τοῦ χώρου, αλλά και τής ἀκουστικής τῶν έκκλησιαζομένων. Σε ὀρισμένες περιπτώσεις τά μικρόφωνα τοποθετοῦνται ἔγγυς τοῦ στόματος τοῦ ιεροψάλτου, μέ αποτέλεσμα νά ὀδηγοῦν σέ συριγμούς ή έντονη ἀπόδοση τῶν ψαλλομένων, πράγματα που ένοχλοῦν τούς πιστούς. Τά μικρόφωνα εἶναι για νά ἀναμεταδίδουν έντονότερα τά ψαλλόμενα μέλη. Άλλως, οί μέν πιστοί καταδυναστεύονται, οί δέ ιερο-

ψάλτες ικανοποιούν την ματαιοδοξία των με τὸ νὰ παραβιάζουν τὴν εἰρήνη τῆς δημοσίας προσευχῆς.

5. Ἀνάγκη γιὰ κάθε ιεροψάλτη εἶναι νὰ μάθει καλά τὴν τέχνη τῆς ὀρθοφωνίας. Τοῦτο σημαίνει νὰ μάθει σωστά τὰ φωνήεντα, δηλ. τὸ ο ὡς ο καὶ ὄχι ὡς ου. Τὸ ε ὡς ε καὶ ὄχι ὡς ι. κ.ο.κ. Ἐπίσης, ὀρθοφωνία σημαίνει καὶ ὀρθὴ ἀπόδοση τοῦ χρωματισμοῦ τῆς φωνῆς, ὅταν χρειάζεται. Ἐτσι με τὴν ὀρθοφωνία διευκολύνεται ὁ πιστὸς στὴν κατανόηση καὶ τῶν ὕμνων ποὺ ψάλλονται καὶ τῶν κειμένων ποὺ διαβάζονται. Ἰδιαίτερα ἡ ἀπόδοση τοῦ Ἀποστόλου πρέπει νὰ ἀποτελέσει σοβαρὸ μέλημα τοῦ ιεροψάλτου. Πολλοὶ ἐκκλησιαζόμενοι δὲν καταλαβαίνουν τίποτε ἀπὸ τὸ Ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς ἐμμελοῦς ἀπαγγελίας, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦ ὁ ἀναγνώστης.

6. Καὶ ὁ ρυθμὸς παίζει μεγάλο ρόλο στὴν ἀπόδοση τῶν ὕμνων. Ἐνίστε, παρατηρῶ ὅτι διαφορετικὸ ρυθμὸ στὰ ψαλλόμενα μέρη ἔχουν ὁ δεξιὸς καὶ ὁ ἀριστερὸς ιεροψάλτες. Ὁ ρυθμὸς εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ἄσματος. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε πολὺ σύντομος, οὔτε πολὺ ἀργός. Ὁ πολὺ ταχὺς ρυθμὸς προδίδει ὅτι βιαζόμεθα νὰ τελειώσουμε τὴν ἀγγαρεία. Ὁ πολὺ βραδύς καταπονεῖ ψυχασωματικὰ τὸ ἐκκλησίασμα. Ὁ καρπορικὸς ρυθμὸς τῆς Θ. Λατρείας εἶναι γοργός. Ἐξαιρέσεις μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν γιὰ ὠρισμένους ὕμνους, ὡς λ.χ. γιὰ τὸ *Χερουβικὸν* ἢ τὸ *Ἄξιόν ἐστιν...*

ε'. Νέες πρωτοβουλίες

1. Ἡ ἀνάγκη γιὰ συμφωνοῦσα τοῦ λαοῦ φαίνεται ὄνειρο ἄπιαστο. Θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ πραγματικότητα μόνο γιὰ ὠρισμένους ἀπλοὺς ὕμνους, π.χ. τὸ *Κύριε ἐλέ-*

ησον», τὸ *Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου*», τὸ *Σῶσον ἡμᾶς*», τὸ *Ἅγιος ὁ Θεός*», τὸ *Σέ ὑμνοῦμεν*», τὸ *Εἶδομεν τὸ φῶς*» κλπ. Αὐτοὺς τοὺς ὕμνους τοὺς γνωρίζει ὁ λαός, ἀπλῶς χρειάζεται νὰ ἐνθαρρυνθεῖ γιὰ νὰ τοὺς σιγοψάλλει μαζί με τὸν ιεροψάλτη. Τὸ ἴδιο χρειάστηκε καὶ γιὰ τὸ *Πιστεύω*» καὶ τὸ *Πάτερ ἡμῶν*».

2. Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ *Ἀλληλουϊάριου*» στὴ θέση του, δηλ. μετὰ τὸν Ἀπόστολο καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο. Κατὰ τὴν παλαιὰ τυπικὴ διάταξη τὸ *Ἀλληλουϊάριον*» ψάλλεται τρεῖς φορές τριπλᾶ με πρόταξη στίχου στὸ δεύτερο καὶ τρίτο. Σκοπὸς του εἶναι ἡ παροχὴ χρόνου γιὰ τὸ θυμιάσιμα, γιὰ τὴν προετοιμασία τοῦ λαοῦ νὰ ἀκούει τὸ Εὐαγγέλιο καὶ γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ διακόνου στὸν Ἀμβώνα. Ἡ ψαλμώδηση τοῦ *Ἀλληλουϊάριου*» εἶναι εὐχερῆς καὶ πολὺ ἐπιτυχημένη. Θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργον, ἂν ἐπαρήχτο στὴν πράξη.

3. Νὰ ἀποφεύγονται τὰ μακρόσυρτα μέλη, οἱ ἀμανέδες, τὰ πολὺ ἀργὰ μαθήματα. Ἡ τήρηση τοῦ ὠρολογίου προγράμματος ὡς πρὸς τὴν ἔναρξη καὶ λήξη τῶν Ἱ. Ἀκολουθιῶν πρέπει νὰ τηρεῖται. Στὴν παραβίασὴ του ἐνίστε πταίουν οἱ ψάλτες.

4. Μεγαλυνάριον μετὰ τὸ *Ἐν πρώτοις...*» δὲν λέγεται. Μερικοὶ ιεροψάλτες ἐξ εὐλαβείας προφανῶς παρεισάγουν ἐκεῖ τελείως ἀνθαίρετα τὸ Μεγαλυνάριον τοῦ Ἁγίου τῆς ἡμέρας, διακόπτοντες τὸν εἰρμὸ τῆς Θ. Λειτουργίας. Παρακαλῶ νὰ σταματήσει αὐτὴ ἡ ἀνθαίρετη ἐπέμβαση στὴ Θ. Λατρεία.

5. Ὁ Ἀπόστολος ἀπαγγέλλεται ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ Σολέα ἀπὸ τὸν Ἀναγνώστη, ποὺ πρέπει νὰ ἔχει κατάλληλα προετοιμασθεῖ πρὸς τοῦτο. Ὁ Ἀναγνώστης λαμβάνει τὸν Ἀπόστολο ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ιερέως καὶ τὸν παραδίδει μετὰ τὸ τέλος στὸν ἴδιο, λαμβάνων εὐλογία.

Του Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, Καθηγητού Πανεπιστημίου

Βάδιζε μαζί μου (vademe cum)

«Και νέον έτος αριθμεί ή του Χριστού περιτομή». Αυτή ή φράση που και έφέτος μās έψαλλαν στα κάλαντα τα παιδιά, πέρα από το συγκεκριμένο γεγονός της επί γης ζωής του Κυρίου που αναφέρει, μās θυμίζει και τον καινούριο χρόνο που μπαίνει και τον προϋπαντούμε με τόσες προσδοκίες και έλπίδες. Γιατί όχι και με πολλές αποφάσεις για περικοπές και προσθήκες σε αυτά που περιμένουμε να έλθουν.

Πολλοί από έμās είμαστε μάλιστα διατεθειμένοι να σχεδιάζουμε καθημερινά τό τί θα κάνουμε και τό βράδυ ν' αναλογιζόμαστε για τό πώς πήγε ή ήμέρα που πέρασε. Άλλοι, αυτόν τον προϋπολογισμό-άπολογισμό τον καταγράφουν ως ισολογισμό καθημερινά έν είδει ήμερολογίου. Έτσι μπορούν ν' ανατρέχουν αργότερα, στο τέλος της χρονιάς, για να έλέγξουν τί από όλα εκείνα που σχεδίασαν πραγματοποιήθηκε.

Πολλοί, βέβαια, δέν επιχειρούν κάτι τέτοιο για κάποιον έλεγχο. Άρέσκονται σ' αυτήν την καταγραφή σαν προσωπικό διάλογο με τον έαυτό τους, για να βλέπουν ή να αναζητούν τον κερδισμένο ή για άλλους τον χαμένο χρόνο τους. Θα έλεγα, ένα είδος «ήμερολογίου καταστρώματος», μιας και ή ζωή μας είναι ένα καράβι με τό οποίο

διασχίζουμε τή θάλασσα του βίου με τις καλοκαιρίες και τις κακοκαιρίες του.

Η Έκκλησία, άλλωστε, με πλοίο παρομοιάζεται, *νοητή ναός*, και τό ήμερολόγιο της σήματα και σταθμούς πορείας μās υποδεικνύει με τις γιορτές των αγίων Της και τις λατρευτικές περιόδους. Όλα αυτά μās οδηγούν και μās καθοδηγούν. Οι έορτάζοντες αγιοί γίνονται «σηματορροί και κήρυκες» στην ενιαία ανακίκλησή μας. Κάθε μέρα έχει κάτι να μās υπομνήσει, κάτι τό οποίο εμπλέκεται με τα καθημερινά μας σχέδια ή ακόμα και τό βραχυπρόθεσμα, τό μεσοπρόθεσμα και τό μακροπρόθεσμα όνειρά μας. Ασφαλώς, για τό έκκλησιαστικό έτος ή Έκκλησία μας έχει και έκδίδει τα *Μηναία*, τό *Τριώδιο*, τό *Πεντηκοστάριο*. Αυτά τα βιβλία, όμως, δέν είναι για τον καθένα. Έννοώ, ότι οι πιστοί δέν κατέχουν μια τέτοια «βιβλιοθήκη». Αναζητούν έν τούτοις άλλες μορφές ήμερολογίων που να τους παρέχουν τις στοιχειώδεις πληροφορίες αλλά και κάποιον χώρο για τον σχεδιασμό και προγραμματισμό των ήμερών τους.

Υπάρχει ασφαλώς μεγάλη προσφορά στη ζήτηση αυτή. Έκδοτικοί οίκοι επιδιώκουν όλο και πιο πολύ να κατακλύτουν τήν αγορά με πρωτότυπες ιδέες που να καλύπτουν και άλλα ένδιαφέροντα: καλλιτεχνικά, ιστορικά, οικονομικά, γεωγραφικά κλπ.

Διάφοροι σύλλογοι προβάλλουν τις δραστηριότητές τους πάλι υπό μορφή ήμερολογίων και θέλουν να υπενθυμίζουν στα μέλη τους ότι είναι κοντά τους για να βαδίζει το ήμερολόγιο μαζί τους ως *vademecum* (βαδίζε μαζί μου) όλο το έτος. Έτορίες επίσης καθώς και Ί. Μητροπόλεις και θρησκευτικοί σύλλογοι προμηθεύουν ήμερολόγια. Άλλοι τα προσφέρουν δωρεάν, άλλοι αντί αντίτιμου για να καλύψουν διάφορες ανάγκες για τα έργα τους.

Είναι αλήθεια, ότι αυτές οι εκδόσεις προκαλούν και κάποια άμιλλα μεταξύ Έτοριών και Μητροπόλεων αλλά και στην ίδια την Έτορία ή Μητρόπολη, έτσι ώστε να προσπαθεί κάθε χρόνο να παρουσιάσει κάτι καλύτερο και βελτιωμένο σε σχέση με το περσινό. Άλλες φορές μέσω του ήμερολογίου αναγγέλεται και η έμφαση που δίδεται στο προγραμματιζόμενο ποιμαντικό έργο της επόμενης χρονιάς, γι' αυτό και διακινούνται τα ήμερολόγια πολύ πριν από την πρωτοχρονιά για να *έν-ημερωθεί* ο κόσμος προς τα ποιά να στρέψει την προσοχή του.

Μέσο προβολής ιδεών

Γνωρίζουμε άλλωστε, από έρευνες που έγιναν τα τελευταία χρόνια, ότι ο καλύτερος τρόπος να διαδώσει κάποιος τις ιδέες του είναι να τις προβάλλει μέσω ήμερολογίων. Ο κάτοχος ενός ήμερολογίου ανατρέχει καθημερινά σ' αυτό. Έτσι έχει την ευκαιρία να έλθει σε επαφή με την ιδέα και να την αφομοιώσει με δύσεις. Αν μάλιστα προσφέρεται και με κατάλληλο τρόπο, τότε είναι πιο εύπεπτη και αποδίδει. Υπάρχουν συγκεκριμένα παραδείγματα επαναστατικῶν κινήματων και ομάδων,

όπως τῶν μαύρων τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ στρατολόγησαν ὁπαδοὺς μὲ τὸ ἀπλὸ αὐτὸ μέσο. Αὐτὰ γράφονται μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ δείξουμε τὴ δύναμη ἐπὸς ἀκόμα μέσου τῆς κατηγορίας... Μ.Μ.Ε.!

Θὰ ἦταν πολὺ ἐνδιαφέροντα μίᾳ ἔρευνα ποὺ θὰ ἀναζητοῦσε καὶ θὰ ἀνέλυε συστηματικὰ τὴν παραγωγὴ τῶν ήμερολογίων τῶν Ί. Μητροπόλεων. Θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ τεθοῦν ἐρωτήματα τοῦ τύπου: γιατί ἐπελέγη τὸ τὰδε θέμα; ποιές ἦσαν οἱ πηγές συγκροτήσεώς του; τί ρόλο παίζει ἡ εἰκονογράφηση; τὰ θέματα ἐπιλέγονται βάσει συγκεκρι-

Ρόμπερτ Ράουτσενμπεργκ «Απόθεμα» 1961, Μουσείο Ἀμερικανικῆς Τέχνης, Ουάσιγκτον. Ἀπὸ τὴν ἐκθεσὴ τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης στὸ Λονδίνο μὲ τίτλο «Ἀνίχνευση τοῦ χρόνου» τὸν Δεκέμβριο τοῦ 2000 («Ἡ Καθημερινή» 28 Δεκεμβρίου 2000).

Η ΑΠΑΝΤΟΧΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

«μέ τρόμο και θάμβος»

Του Κωνσταντίνου Παπαθανασίου

Η ἐκκλησιαστική ἐορτή τῆς Ὑπαπαν-
της τοῦ Κυρίου –μέ τὴν εὐρύτατη
ἀγιογραφικὴ ἀναφορὰ τῆς– μᾶς παρέχει τὴ
δυνατότητα νὰ ἐξετάσουμε τὸ θέμα τῆς
προσδοκίας τοῦ Κυρίου τότε καὶ σήμερα.
Μέσα ἀπὸ τὰ ἱερά κείμενα τῆς *Παλαιᾶς* καὶ
τῆς *Καινῆς Διαθήκης* διαπιστώνουμε ὅτι τὸ
πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπῆρξε ἡ
ἀπαντοχή τῶν ἐνθεῶν ἀνθρώπων, δηλαδή
ἡ *προσδοκία* καὶ ἡ *ἐλπίδα* τους, ποὺ μὲ
προσμονὴ καὶ ὑπομονὴ καρτεροῦσαν νὰ τὸ
συναρτήσουν. Ἀλλὰ ἡ ἀπαντοχὴ τοῦ Χρι-
στοῦ παραμένει καὶ σήμερα ἐναργῆς καὶ
ζωντανὴ στὰ πρόσωπα τῶν θεομένων καὶ
τῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας.

α'. Πρόσωπα καὶ προσδοκίες

1. Ὁ δίκαιος Συμεὼν ἦταν ἐκεῖνος ποὺ
πρωταγκάλιασε τὸ Βρέφος Ἰησοῦ, ὅταν
κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴ ἡμέρα ἀπὸ τὴ γέν-
νησή του ἡ Παναγία Μητέρα του καὶ ὁ
Ἰωσήφ ἐπισκέφτηκαν ὁ Ναὸ τῶν Ἱεροσο-
λύμων γιὰ τὴ γιορτὴ τῶν *καθαρισμῶν*, σύμ-
φωνα μὲ τὶς σχετικὲς διατάξεις τοῦ Μω-
σαϊκοῦ νόμου. Κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴ
Λουκᾶ, ὁ πρεσβύτερος Συμεὼν ἦταν *«δίκαι-
ος καὶ εὐλαβής»*, ἀκόμη δὲ *«καὶ Πνεῦμα ἦν
Ἅγιον ἐπ' αὐτόν»* (Λουκ. 2, 25). Σ' αὐτὸν
εἶχε ἀποκαλυφθεῖ ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ὅτι
πρὶν πεθάνει θὰ ἔβλεπε τὸν *«Χριστὸν Κυ-
ρίου»*, δηλαδή τὸν ἀναμενόμενο Μεσσία.
Καὶ πράγματι ἔτσι ἐγίνε.

Πὼς δέχτηκε, ὁμως, ὁ Συμεὼν τὸ θεῖο
Βρέφος; Ὁ γέροντ Συμεὼν ἦλθε στὸ Ναὸ
κατὰ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ Παρθένος Μαρία καὶ
ὁ Ἰωσήφ προσέφεραν τὸ Παιδί, καὶ φωτι-
σμένος ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα δέχτηκε στὴν
ἀγκαλιά του τὸν Ἰησοῦ καὶ μὲ ψυχικὴ
ἀγαλλίαση ἀναφώνησε: *«Νῦν ἀπολύεις...»*
(Λουκ. 2, 29 ἐξ.). Ἡ ὑποδοχὴ αὐτὴ ἀπὸ τὸν
Συμεὼν ὑποδηλώνει ὅτι *«ἦταν ἀπὸ αὐτοὺς
ποὺ προσδοκοῦσαν μὲ ἀγωνία τὴν ἐλευση
τοῦ Μεσσία»*.¹ Γι' αὐτὸ καὶ ἀναζητοῦσε στὸ
πρόσωπο κάθε προσερχομένου στὸ ναὸ
ἐκεῖνον ποὺ θὰ ἦταν ἡ σωτηρία γιὰ τὸν
Ἰσραὴλ. Κι ὡς πρὸς τὸν τρόπο ποὺ δέχτηκε
τὸν μικρὸ Ἰησοῦ, γράφει ὁ Φ. Κόντογλου:
*«Παραδίδει (ἡ Παναγία) τὸ τέκνον τῆς εἰς
τὸν δίκαιον Συμεὼν, ὅπου τὸ κρατεῖ εἰς τὰς
ἀγκάλας του μὲ τρόμον καὶ θάμβος»*.²

2. Μιὰ ἄλλη συνάντηση καὶ *«ὑποδοχὴ»*
τοῦ Ἰησοῦ ἐπιφιλιάσεται ἀπὸ τὸ ἐπώνυμο
πρόσωπο τῆς ἰουδαϊκῆς κοινωρίας, μέλος
τοῦ Μ. Συνεδρίου καὶ *«κρυφὸ μαθητὴ»* τοῦ
Ἰησοῦ, τὸν Νικόδημο. Εἶναι χαρακτηρι-
στικὸ τὸ στοιχεῖο τῆς χρονικῆς ἐπαφῆς τῶν
δύο ἀνδρῶν: ὁ Νικόδημος πῆγε στὸν Ἰησοῦ
(Ἰωάν. 3, 2), γιὰ νὰ τὸν γνωρίσει καὶ νὰ
πληροφορηθεῖ τὰ τῆς νέας πίστεως. Ἡ προσ-
δοκία του τὸν ἔκανε νὰ πάει νὰ συναρτήσει
τὸν *«ἀπεσταλμένο τοῦ Θεοῦ»*. Πράγματι,
τὰ λόγια τοῦ Νικόδημου φατερώουν ὅτι
διέθετε αὐτὴ τὴ βέβαιη πεποίθηση.

Κι ὅπως ὁ Συμεὼν ἀναγνώρισε στὸ πρό-
σωπο τοῦ Βρέφους τὸν ἀναμενόμενο διὰ

μέσου τῶν αἰώνων Μεσσία, έτσι κι ὁ Νικόδημος αἰσθάνεται βέβαιος ὅτι συναρτᾷ Ἐκεῖνον ποῦ οἱ Ἰουδαῖοι ἀνέμεναν ἀπὸ χρόνια, καθὼς ὁμολογεῖ: «*Ραββί, οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος: οὐδεὶς γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, ἂν σὺ ποιῆς, ἐὰν μὴ ἢ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ.*»

Κι ὁ Ἰησοῦς διαισθάνεται τὴν ἀγαθὴ πρόθεση καὶ τὸ βαθύ πνευματικὸ ἐνδιαφέρον του καὶ εἰσέρχεται ἀμέσως στὸ θέμα τῆς συζήτησης ποῦ ἐξελισσεται ἀνάμεσά τους, δηλαδή τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς εἰσόδου του στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

3. Ἐκτὸς ὅμως τῆς «μυστικῆς» συνάντησης τοῦ Νικόδημου μετὰ τὸν Ἰησοῦ, μπορούμε νὰ ἀναφέρουμε καὶ τὴ διάθεση τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ θείου πάθους. Ἄν κι ὁ Ἰησοῦς καταδικάστη-

κε σὲ θάνατο, σταυρώθηκε καὶ τάφηκε, οἱ μαθητὲς συνέχισαν νὰ προσδοκοῦν καὶ νὰ ἀρκαμένον τὴν παρουσία του. Εἶναι σιγκεντρομένοι κάπου με κλειστὲς τὶς πόρτες, ἐπειδὴ φοβοῦνται τὶς ἰουδαϊκὲς ἀρχές, ἀλλὰ

ἡ καρδιά τους εἶναι ἀφοσιωμένη στὸ Διδάσκαλό τους. Ὅταν, λοιπόν, ὁ ἀναστημένος Κύριος ἐμφανίζεται στὰ μάτια τους, ἐκεῖνοι χαίρονται ποῦ τὸν βλέπουν. «*Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον.*» (Ἰωάν. 20, 20).

Ὁ Ἅγιος Συμεὼν ὁ Θεοδόχος (Μ. Δαμασκηνοῦ, 16ος αἰ. Ναὸς Ἁγίου Ματθαίου Σιναΐτων).

Οἱ μαθητὲς τώρα συναρτοῦν τὸν Ἰησοῦ ὄχι ἀπλῶς ὡς ἄνθρωπο, ὅπως ἔγινε μετὰ τὸν Νικόδημο, ἀλλὰ σὲ «ἐτέραν» μορφή. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐμπειρία τοῦ Ἀναστάσαντος, ποῦ ἔχει πάλι σῶμα ἀληθινὸ καὶ πραγματικὸ, ἀλλὰ εἶναι μεταμορφωμένο ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα καὶ δὲν ὑπόκειται στοὺς περιορισμοὺς τῆς παρούσας ζωῆς, οὔτε στὴ φθορὰ οὔτε στὸ θάνατο. Ἡ ἀκλόνητη πίστη τῶν μαθητῶν στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ κι ἀδιάσειστη ἀγάπη τους γι' Αὐτὸν φέρει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐμπειρία

τῆς ἄρρητης χαρᾶς μετὰ τὴν παρουσία τοῦ Ἀναστάσαντος. Ἡ ἀναστάσιμη αὐτὴ χαρὰ συνιστᾷ τὸ «ἀντίδωρον» στὴν ἀπαντοχὴ τοῦ ἀγαπημένου τους «σταυρωθέντος καὶ ταφέντος» νεκροῦ.

β'. Χριστολογικοί τίτλοι

1. Το πρόσωπο του Ίησού Χριστού συνδέεται στην Καινή Διαθήκη με διάφορους τίτλους. Κάθε χριστολογικός τίτλος εκφράζει και κάτι συγκεκριμένο από το μυστήριο του θεανδρικού προσώπου του Χριστού. Ο ίδιος ο Ίησους χρησιμοποιεί για τον εαυτό του τον όρο «Υιός του Ανθρώπου» ως ένα είδος αυτοαποκάλυψης και αυτοβεβαίωσης, δηλώνοντας την ταπείνωσή του κατά την επίγεια ζωή του. Η προϋστορία του όρου στην Π.Δ. υποδηλώνει απλά και μόνο τον κοινό άνθρωπο με ό,τι αυτό συνεπάγεται (φθορά, θάνατο κλπ.). Με τη χρήση του στο βιβλίο του Δαυίδ κι άλλου αποκτά αποκαλυπτική σημασία με σαφή μεσσιανική αποστολή, που σχετίζεται πλέον με την αποστολή του Ίησού Χριστού.³

Με διαφορετική έννοια χρησιμοποιούνται οι όροι «υιός του Θεού» ή «υιός του Δαβίδ» ή «Μεσσίας» ή «δοῦλος Θεού». Ειδικότερα για τον όρο «Κύριος», ο οποίος, αν και χρησιμοποιείται από την έξωβιβλική γραμματεία για να δηλώσει τους πολλούς κυρίους του ειδωλολατρικού κόσμου, στην ελληνική μετάφραση της Π.Δ. (τὼν Ἑβδομήκοντα) χρησιμοποιείται για να αποδοθεί το όνομα του Θεού, το εβραϊκό *Jahweh*. Ο ίδιος τίτλος στην Κ.Δ. συνιστά τον πλουσιότερο χριστολογικό τίτλο, που δηλώνει τη θεία τιμή και δόξα του Ίησού Χριστού.⁴

2. Στό θεολογικότατο κείμενο του κατά Ἰωάννην εὐαγγελίου ἀπαρτοῦν ἀρχικά οἱ τίτλοι μεγαλειότητος τῆς πρωτοχριστιανικῆς χριστολογίας. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ «Λόγος» τοῦ Θεοῦ, πού προϋπάρχει μέ τόν Πατέρα καί σαρκώεται γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου (Ἰωάν. 1,1.14), ὁ «μονογενῆς Υἱός» (στ. 18),

ὁ «Χριστός» - «Μεσσίας» (1, 17. 41· 4, 42), ὁ «προφήτης» (1, 21), ὁ «ἀμνός τοῦ Θεοῦ» (1, 29.36), ὁ «υἱός τοῦ Θεοῦ» (1, 34.49), ὁ «ἐκλεκτός τοῦ Θεοῦ» (1, 34), ὁ «διδάσκαλος» (1, 38), ὁ «βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ» (1, 49), ὁ «υἱός τοῦ Ἀνθρώπου» (1, 51). Ἀκόμη, παρουσιάζεται ὡς ὁ «σωτήρ τοῦ κόσμου» (4, 42), ὁ «ἅγιος τοῦ Θεοῦ» (6, 69) καί ὁ «Κύριος» (20, 2).

Ἐκτός τῶν ἀνωτέρω, ἡ σχέση τοῦ Υἱοῦ μέ τόν Πατέρα καί ἡ θεότητα τοῦ Ἰησοῦ υποδηλώνεται στό Δ' Εὐαγγέλιο μέ τὰ κεντρικῆς σημασίας λόγια «ἐγώ εἰμι». Μέ τήν εὐρύτητα τοῦ ὀραματισμοῦ τοῦ ὁ συγγραφέας τοῦ κατά Ἰωάννην παρουσιάζει τόν Ἰησοῦ νά χρησιμοποιεῖ τή φόρμα: «Ἐγώ εἰμι» - «ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς» (6, 35.41.48)· «τό φῶς τοῦ κόσμου» (8, 12· 9.5)· «ἡ θύρα τῶν προβάτων» (10, 7.9)· «ὁ ποιμὴν ὁ καλός» (10, 11.14)· «ἡ ἀνάστασις καί ἡ ζωή» (11, 25)· «ἡ ὁδός καί ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή» (14, 6)· «ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή» (15, 1). Τελευταία φορά χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰησοῦς τή φράση «ἐγώ εἰμι» κατά τή σκηνή τῆς σύλληψης του, πού αυτοαποκαλύπτεται ὡς Θεός τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.⁵

3. Βαθύτερη θεολογική σημασία αποκτά ἡ αὐτομαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ: «Ἐγώ εἰμι τό φῶς τοῦ κόσμου» (Ἰωάν. 8,12). Λέγει ὅτι εἶναι φῶς τοῦ κόσμου «ὑπό θρησκευτικῆν καί ἠθικῆν σημασίαν».⁶ Γενικότερα, ὅταν στήν Κ.Δ. ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλεῖ τόν εαυτό του «φῶς τοῦ κόσμου», ἐκφράζει τή βαθύτερη αὐτοσυνειδησία του, ὀνομάζοντας τόν εαυτό του Σωτήρα. Γι' αὐτό ἡ ἐκφραση «φῶς τοῦ κόσμου» σημαίνει φῶς γιά τόν κόσμο, φῶς γιά τήν ἀνθρωπότητα, φῶς γιά ὁλόκληρη τήν κτίσις μέ τήν έννοια τῆς καθολικότητος τῆς σωτηρίας-λύτρωσης. Μέ τή μορφή αὐτή τῆς παγκοσμιοτήτος, ὁ Χρι-

στός είναι όχι μόνον τῆς «Γαλιλαίας, οὐ Παλαιστίνης, οὐδέ τῆς Ἰουδαίας»,⁷ ἀλλὰ «τοῦ κόσμου ... καὶ πάντων ἀνθρώπων δεσπότης»⁸ καὶ λυτρωτῆς.

γ. Συμπεράσματα

Ὅταν ὁ δίκαιος Συμεὼν ἔλεγε ὅτι τὸ Βρέφος εἶναι «φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν», τῆ στιγμή ἐκείνη προφήτευε ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι καὶ θὰ εἶναι τὸ φῶς «πάντων τῶν λαῶν» (Λουκ. 2, 30), δηλαδή τὸ φῶς ποῦ θὰ φωτίσει ὅλα τὰ ἔθνη. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὴ διάρκεια τῶν αἰῶνων ζήτησαν ἐπίμοια καὶ μὲ πόθο δέχτηκαν καὶ πίστεψαν στὸ Χριστό, αὐτοὶ ἔγιναν «υἱοὶ φωτός» (Ἰωάν. 12, 36). Οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας ἀποτελοῦν κατεξοχήν τὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ἐμπειρία τοῦ θείου φωτός, γινόμενοι κι οἱ ἴδιοι φωτοειδεῖς ὑπάρξεις.

Τί γίνεται μὲ τὴν ἀνθρωπότητα σήμερα; Ἔχουμε στὴ ζωὴ μας τὴν ἐμπειρία αὐτοῦ τοῦ φωτός; Ζοῦμε μέσα στὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ; Μήπως στηριζόμαστε βιαστικά καὶ μὴ κριτικά σὲ κάποια προκατανόηση τῆς

θείας Ἀποκάλυψης; Μήπως λέμε ὅτι «ἐμεῖς βλέπουμε» (πρβλ. Ἰωάν. 9, 41), ἀλλὰ ταυτόχρονα παραμένουμε τυφλοὶ; Μήπως δὲν προσεγγίζουμε μὲ ταπεινότητα καὶ σεβασμὸ τὴν καταγεγραμμένη ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ; Μήπως δὲν ἐκδηλώνουμε στὴν πράξη τὴν ἀνοιχτότητα στὸ ἅγιο θέλημα τοῦ Θεοῦ; Ἄν ἔτσι δυστυχῶς ἔχουν τὰ πράγματα γιὰ μᾶς σήμερα, τότε ἰσχύει αὐτὸ ποῦ διατύπωσε ὁ Γερμανὸς κριτικὸς τῆς Κ.Δ.: «Ἄν θέλουμε νὰ δοῦμε τὸ Θεό, τὸ πρῶτο πράγμα ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ποῦμε στὸν ἑαυτό μας εἶναι ὅτι μπορεῖ νὰ μὴ τὸν δοῦμε ὅπως τὸν ἔχουμε συλλάβει».⁹

Ὁ πρεσβύτερος Συμεὼν προλέγει «τὸ σωτήριον ... κατὰ πρόσωπον ... φῶς» κι ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης μᾶς προτρέπει ὅλους ἐμᾶς: «Ὡς τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτός γένησθε». Αὐτὸ ἐγκολπώθηκαν οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ, οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι καὶ ὁμολογοῦν: «Μακάριοι οἱ ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Χριστοῦ διάγοντες πάντοτε, ὅτι αὐτοὶ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀδελφοὶ καὶ συγκληρονόμοι αὐτοῦ εἰσὶ τε καὶ αἰεὶ ἔσονται».¹⁰

1. Γεωργίου Π. Πατράνου, *Ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἰησοῦ Ἄπο τὴ φάτιη ὡς τὸν κενὸ τάφο*, Ἀθήνα 1997, σελ. 144.
2. Φωτίου Κόντογλου, *Ἐκφρασις τῆς ὀρθοδόξου εἰκονογραφίας*, Ἀθήνα 1993, τόμ. Α', σελ. 161.
3. Βλ. Χρήστου Κ. Καρακόλη, *Ἡ θεολογικὴ σημασία τῶν θαυμάτων στὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον*, Θεολογική, 1997, σ. 427 ἔξ.
4. Βλ. Eduard Lohse, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἀθήνα 1980, σ. 79 ἔξ.
5. Βλ. Χρήστου Κ. Καρακόλη, *Ἡ θεολογικὴ σημασία τῶν θαυμάτων*, σελ. 381.
6. Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου, *Ἡ χριστολογία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Ὁ Χριστὸς ζωὴ καὶ φῶς τοῦ κόσμου*, Ἐν Ἀθήναις 1958, σελ. 58.
7. Ἰωάννου Χριστοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν*, Ὁμιλία ΝΒ', β'. PG 59, 288CD.
8. Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον*, Η', 12. PG 124, 9D.
9. Rudolf Bultmann, *Υπαρξὴ καὶ πίστις. Δοκίμια ἐρμηνευτικῆς θεολογίας*, μτφρ. Φ. Τερζάκης, Ἀθήνα 1995, σελ. 162.
10. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ἠθικά*, 10. S. Chr, τόμ. 129 (1967), σελ. 314-16, στ. 778-800.

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΟΡΘΡΙΝΟΣ ΛΟΓΟΣ

ἢ, Ξεκινώντας τὴ μέρα σου...

Τοῦ Πρωτοπρ. π. Κωνσταντίνου Ν. Καλλιανού

Εμείς οἱ ἱερεῖς τῶν χωρίων, γιὰ νὰ θυμηθῶ τὸν Παπαδιαμάντη, μεταξύ τῶν ἄλλων προνομίων – κυρίως, ὄχι οικονομικῶν ἢ ἄλλων παρόμοιων ἀνταμοιβῶν, κι αὐτὸ τὸ λέω γιὰ νὰ μὴν παρεξηγοῦμαστε – ποὺ ἔχουμε, ὡς θεία δωρεά, εἶναι καὶ ἡ σημαντικὴ συγκομιδὴ ἐμπειριῶν, οἱ ὁποῖες καὶ διαθλοῦν μέσα μας ψήγματα εὐλογίας καὶ δυνατῶτα, ὥστε νὰ κατορθώσουμε νὰ βιώνουμε μὲ περιστῆ χάρη τὴν ἄλλη διάσταση τῆς Παρουσίας τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ καὶ διακονία μας. Καὶ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐμπειρίες εἶναι κι ἐκεῖνη τῆς Ὁρθρινῆς συνάντησής μας μὲ τὸ Θεό.

Μιὰ ἀπὸ τὶς στιγμὲς ποὺ νοιώθεις τὴ βεβαιότητα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ σου, εἶναι κι ἐκεῖνη τῆς βαθειᾶς ὀρθρινῆς σιωπῆς ποὺ ζεῖς τὴν ὥρα τῆς παρθερικῆς τῆς νέας ἡμέρας, καθὼς εἰσοδεῖς μόνος σου στὸ ναό. Δὲν ξέρω ἂν μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ μὲ λέξεις ἐκεῖνη ἡ πρώτη συνάντησή σου μὲ τὸν ἱερό χωρὸ τοῦ ναοῦ, ποὺ ἡ ἀτμόσφαιρά του ἀκόμη κρατεῖ τὴ μοσχοβολιὰ τοῦ ἐσπερινοῦ θυμιάματος ἀναμιγμένῃ μὲ τὴ μικροδιὰ ἀπὸ τὸ καμμένο λάδι, μιὰ εὐωδία δηλ. ποὺ μοιάζει νὰ εἶναι ἡ ἀνάσα τῶν ἁγίων, ἡ ἀνάσα τῶν μακαριστῶν προκατόχων, τῶν ὁποίων οἱ σκιές, καθὼς ἀνοίγει τὴ θύρα τῆς ἡμέρας, χωρεύουν στὶς μισοφωτισμένες γωνιές. Κι εἶναι στ' ἀλήθεια πολὺ

μεγάλῃ ἡ εὐλογία τὸ νὰ μπορεῖς ἐσὺ πρῶτος ν' ἀναπνέεις μέσα στὴ μισοσκοτεινὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ ναοῦ αὐτὴ τὴν ἀγιοτική εὐωδία, ποὺ ποιὸς τὸ γνωρίζει ἂν ὅλη τὴ νύχτα ποὺ ἐμεῖς καθεύδουμε, οἱ ἅγιες σκιές δὲν περιφέρονται καὶ σιωπηλά εὐχονται ὑπὲρ πάντων ἡμῶν! Κι ἔτσι, τὸ πρωὶ αὐτὸ ποὺ αἰσθάνεσαι εἶναι ἡ ἀνασεμιὰ τῆς Παρουσίας Τοῦς...

«Εὐχαριστοῦμεν σοι Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῷ ἐξαναστήσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν κοιτῶν ἡμῶν καὶ ἐμβαλόντι εἰς τὸ στόμα ἡμῶν λόγον αἰνέσεως, τοῦ προσκυνεῖν καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομά Σου τὸ ἅγιον...».

Δὲν ἔχεις τὴ δυνατότητα νὰ τὸ ἐκφράσεις, μὰ ἴσως αὐτὴ τὴ στιγμὴ μπορεῖς νὰ συνειδητοποιήσεις ἀπόλυτα τὴν παρουσία τῆς θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας ἀνάμεσά μας, γιατί ξέρεις πιά, ὅτι μέσα σ' αὐτὴν τὴν ὀρθρινὴ σιωπὴ ἐπιβεβαιώνεις τὴν παρουσία τῆς μιᾶς παρουσίας ποὺ ὑφαίνει μέσα σου τὸν χιτῶνα τῆς ἐλπίδας καὶ τὴ χαρὰ τῆς σύναξης ἡμῶν καὶ ἐκείνων, κάθε μέρα, στὴν κάθε Εὐχαριστία.

Καθὼς ἀνάβεις μία-μία τὶς κανδήλες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, τῶν Ἁγίων, κατανοεῖς ὅτι τὸ νόημα τοῦ ἀπλοῦ αὐτοῦ ἐργοχείρου εἶναι ἡ προσφορὰ στὸ ἱερὸ τὸ Πρόσωπο μιᾶς, ὡς μοῦ συγχωρεθεῖ

ό όρος, «δυνατότητας», ώστε να μην μένει, όπως λέμε στον τόπο μας, σβηστό και σκοτεινό, αλλά φωτισμένο· μέ την προοπτική πάντα, όπως τὸ φῶς αὐτὸ μεταβληθεῖ σέ φωτισμὸ τῶν σκοτεινῶν σπηλαιῶν τῆς ψυχῆς μας, ἐκεῖ δηλαδή πού ἐδρεύουν πάθη καὶ «λησταὶ λογισμοί».

«Δέσποτα ὁ Θεός... ἀνάδειξον ἡμᾶς υἱὸς φωτὸς καὶ ἡμέρας... Χάρισαι ἡμῖν τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον...».

Ὅμως ἐκεῖ πού κορυφώνεται ἡ συγκίνηση, ὁ στοχασμὸς καὶ ἡ διάθεση γὰρ προσφορά, εἶναι κατὰ τὴν ὥρα τῆς προετοιμασίας τοῦ Ὁρθρου τῶν Χριστουγέννων πού στὸν τόπο μας γίνεται κατὰ τὴν ἀρχαία τάξη: βαθὺς Ὁρθρος, πού ἀρχίζει γύρω στὶς τέσσερις τὰ ξημερώματα καὶ καταλήγει κάπου στὶς ὀκτὼ τὸ πρωῖ.

Δὲν ξέρω πόσοι μπόρεσαν νὰ ζητήσουν αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ βαθέως Ὁρθρου, ὅταν σέ ὥρα νυχταγμένη, νυχτερινή, ἀνοιγεις τὴ μισοσκότεινη ἐκκλησία κι ἀρχίζεις μέσα στοῦ μοναχικοῦ καὶ ἤρεμο κλίμα νὰ ἀφουγκράζεσαι τὰ βήματα τῶν ἀγίων, τῶν ἀποικομένων ἱερέων, ἐνοριτῶν, ἐπιτρόπων, κι ὅσων πέρασαν αὐτὸ τὸ κατώφλι καὶ βρῆκαν μέσα σέ τοῦτη τῆ καταφυγὴ τὸ ἐλεός Του... Αἰῶνες τώρα.

Τότε νοιώθεις μέσα στὴ μισοπαγωμένη ἀτμόσφαιρα τοῦ ναοῦ νὰ σέ περιβάλλουν ὅλοι ἐκεῖνοι πού πέρασαν στὴν ἀντίπερα ὄχθη. Κι αὐτόματα συνειδητοποιεῖς ὅτι τὸ κέλυφος τῆς λεγόμενης μοναξιάς μέσα σ' αὐτὸ τὸ χῶρο συντρίβεται κυριολεκτικά, γιατί ἡ συντροφιά πού σοῦ χαρίζεται εἶναι ἐφάμιλλη ἐκείνης πού ζεῖ ὁ Γέροντας στὸ ἔρημο ἀσκητήριο, νυχθημερόν. Κι αὐτὸ λίγοι τὸ ὑπολογίζουν, γιατί δὲν τὸ ἔχουν γευτεῖ ἢ δὲν τὸ ἐπεθύμησαν ποτέ.

«Οὐκ ὀργίσθης, Κύριε, ἐμοὶ τῷ ραθύμῳ καὶ ἀμαρτωλῷ, οὐδέ συναπόλεσάς με ταῖς ἀνομίαις μου, ἀλλ' ἐφιλανθρωπέυσω συνήθως καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν κείμενον ἡγερὰς με, εἰς τὸ ὀρθρῆσαι καὶ δοξολογήσαι τὸ κράτος σου».

Οἱ ὀρθρινές στιγμές εἶναι ἡ ἀναγκαῖα ἀντιβίωση στὴν τοξίνωση πού ὑφίσταται ὁ ψυχι-

σμὸς μας ἀπὸ ποικίλες περιστάσεις, οἱ ὁποῖες πασχίζουν ν' ἀποτρέψουν τὴ σκέψη μας ἀπὸ τὴ Διακονία, μέ τὴν προοπτικὴ ὅπως αὐτὴ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴ ραθυμία.

«Ἀπέλασον, Κύριε, πάντα ζόφον ἀπὸ τῶν καρδιῶν ἡμῶν...».

Ἄμήν.

Ἡ διακονία τῆς γυναίκα μέσα στὴν Ἐνορία

Τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἀγαθαγγέλου Χαραμαντίδη

Δέν ὑπάρχει ἄνδρας καὶ γυναίκα, δοῦλος καὶ ἐλεύθερος, ὅλοι εἶμαστε ἴσοι στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Απ. Παῦλος)

Μ' αὐτὴ τὴ θεμελιώδη χριστιανικὴ ἀρχὴ ἰδρύθηκε καὶ στὴν ἔνορία μας (ἱερός ναὸς Ἁγίου Γεωργίου Λειβαδιᾶς) ὁ *Συνδέσμος Ἀγάπης Γυναικῶν*. Σκοπὸς του εἶναι νὰ δραστηριοποιηθοῦν καὶ νὰ συσπειρωθοῦν οἱ ὀρθόδοξες γυναῖκες, μὲ βάση καὶ θεμέλιο τὴν ἐκκλησιαστικὴ πίστη, καὶ ὅλες μαζί μὲ πνεῦμα θυσίας νὰ προσφέρουν τὴ διακονία τους στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸ κοινωνικὸ σύνολο. Νὰ προσφέρουν τὸ μήνυμα τῆς σωτηρίας στὸ σύγχρονο ἄνθρωπο. Νὰ μαρτυρήσουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλασθεῖ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί, ἐὰν θέλει νὰ ζήσει τὴν ὀρθόδοξο ζωὴ, ὀφείλει νὰ ἀνακαλύψει τὴν κλήση του καὶ τὸν προορισμὸ του. Γι' αὐτὸ ἡ δημιουργία τοῦ *Συνδέσμου* δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀπλὴ κοινωνικὴ δραστηριότητα, ἀλλὰ ἔργο Χριστοῦ. Ἔτσι, οἱ γυναῖκες πρέπει νὰ διευκολυνθοῦν στὴ συμμετοχὴ τους στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ. Γιατὶ πολλές φορές ὁ θεολογικὸς λόγος δὲν ἐναρμονίζεται μὲ τὴν ποιμαντικὴ πράξη, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ταλαιπωρία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἰδιαίτερα τῶν γυναικῶν. Γι' αὐτὸ εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη νὰ ἀπαλλαγοῦμε

ἀπὸ στείρες προκαταλήψεις καὶ νὰ βοηθήσουμε τὶς γυναῖκες νὰ συμμετέχουν στὸ ἔργο τοῦ *Συνδέσμου* καὶ νὰ ἐργασθοῦμε ὅλοι μαζί, ὄχι ἀπλὰ σ' ἓνα κοινωνικὸ ἔργο, ἀλλὰ σὲ ἔργο ζωῆς. Εἶναι καιρὸς νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ἡ Ἐνορία, ἡ ἀγκαλιὰ τοῦ Χριστοῦ χωράει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅλους τοὺς ἄνδρες ἀλλὰ καὶ ὅλες τὶς γυναῖκες κάθε τάξης, ἡλικίας, μόρφωσης.

Ἡ ἱστορία ἀποδεικνύει ὅτι ἡ γυναίκα, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ὀρθόδοξη, συνέβαλε οὐσιαστικὰ στὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου μέσα στοὺς αἰῶνες. Ἐνας χριστιανὸς τῆς Ρωσίας γράφει σχετικὰ γιὰ τὶς «*ρωσίδες γιαγιάδες*», οἱ ὁποῖες διαφύλαξαν τὴν πίστη σὲ καιροὺς δύσκολους: «*Οἱ γυναῖκες ἀποτελοῦν τὸ πεζικὸ τῆς Ἐκκλησίας μας... Πεζικὸ πὸν ξανασχηματίζεται σὲ κάθε γενιὰ καὶ πὸν χάρη σ' αὐτὸ γράφηκε ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ καλύτερη ἱστορία πὸν ἔχουμε*».

Ἡ πορεία τῶν *συνδέσμων ἀγάπης* καὶ οἱ *συνεργασίες* δὲν εἶναι χωρὶς ἐμπόδια. Αὐτὰ εἶναι ἀνθρώπινα. Ὀφείλομε νὰ τὰ ξεπεράσουμε καὶ νὰ προσπαθήσουμε νὰ μὴν σκληραίνουν τὴν καρδιά μας, ἀλλὰ νὰ μᾶς ὠριμάζουν, νὰ μᾶς προβληματίζουν καὶ νὰ μᾶς ὀδηγοῦν στὴν προσευχὴ. Δὲν εἶναι σκοπὸς μας νὰ σταθοῦμε στὶς ἀντιδράσεις, ἀλλὰ νὰ διακοινησοῦμε ὁ

ένας τόν ἄλλον καὶ ὅλοι μαζί μέ εὐλικρίνεια καὶ ἀνοιχτὴ καρδιά τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔργο καὶ ἔτσι νὰ «ἀναπληρώσουμε» τὸ νόμο τοῦ Χριστοῦ.

Καταισιώντας, ὅμως, τὴ συνήθεια καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐποχῆς νὰ βλέπουμε τὰ πάντα κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς πρακτικῆς λογικῆς, θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀναφερθοῦμε συγκεκριμένα στὶς δραστηριότητες τοῦ *Συνδέσμου Ἀγάπης*, στὴν παρουσία τῶν γυναικῶν τοῦ *Συνδέσμου* σέ ὅλο τὸν ἐνοριακὸ χῶρο – καὶ κατ' ἐπέκταση στὴ ζωὴ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας.

Βέβαια, σέ κάθε ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα (ἐνορία) ὑπάρχουν ἰδιαιτερότητες, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ παρουσιάσουμε σέ γενικὲς γραμμὲς τὴ διακονία τοῦ *Συνδέσμου*. Ἡ παρουσία τοῦ *Συνδέσμου* στὴν ἐνορία εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μέ τὴ φιλανθρωπία. Οἱ γυναῖκες αὐτὲς βλέπουν στὸ πρόσωπο τοῦ συνανθρώπου μας τὸν ἐλάχιστο ἀδελφὸ καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀγκαλιάσουν ὅλες τὶς ἀνάγκες του. Μέ λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις, προσκυνήματα, ἐκδρομές, πολιτιστικὰ

προγράμματα, ζοῦν κοινὲς στιγμὲς ἐνοριακῆς ζωῆς, ἐνῶ μέ τὴ διακονία στὰ ἱδρύματα τῆς Μητροπόλεώς μας περιοῦν στὰ σύνορα τῆς ἐνορίας καὶ υἰώθουν τὴ χαρὰ εἰὸς ζέστοῦ χαμόγελου ὡς ἀντιῶρο μικρῆς προσφορᾶς στὸν ἄνθρωπο. Οἱ ἀνταλλαγὲς ἐπισκέψεων μεταξύ τῶν *Συνδέσμων* τῶν ἐνοριῶν ἐνισχύουν καὶ ὠφελοῦν πνευματικὰ αὐτὲς τὶς γυναῖκες.

Σπουδαία εἶναι ἡ συμμετοχὴ καὶ συμπαραστάση τους στὸ Κατηχητικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας μας. Μέ πρωτοβουλία δική τους ἔχουν ἰδρυθεῖ τράπεζες αἵματος, σχολὲς γονέων, γίνονται συνάξεις νέων ζευγαριῶν, πραγματοποιοῦνται τακτικὲς μηνιαῖες συνάξεις. Αὐτὲς ἀναλαμβάνουν τὴν εὐθύνη τῆς φιλοξενίας στὴν ἐνορία καὶ στὴν τοπικὴ μας Ἐκκλησία.

Σέ μία ἐποχὴ ποὺ παρουσιάζει τὶς δικὲς τῆς δυσκολίες, οἱ *Σύνδε-*

σμοι Ἀγάπης (καὶ αὐτοὶ) μᾶς καλοῦν νὰ ἐμβαθύνουμε στὸ νόημα τῆς διακονίας μας, νὰ ἐνισχύσουμε αὐτὴ τὴν προσπάθεια καὶ νὰ ἐργασθοῦμε ὅλοι μαζί γιὰ τὴν εὐτοδο τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο.

Ἀπαντήσεις σὲ λειτουργικές, κανονικές και ἄλλες ἀπορίες

Τοῦ Ἰωάννου Φουντούλη,
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

595. Ὄταν, κατὰ τὸ *Τυπικό*, συμπέσει κατὰ Κυριακὴ μνήμη ἁγίου ποῦ δὲν ἔχει δοξαστικό, ἐνῶ ψάλλονται τρία ἑσπερία καὶ ὁ κανὼν, παραλείπονται τὸ κοντάκιο καὶ ὁ οἶκος, τὸ ἀπολυτίκιο καὶ τὸ ἑξαποστειλάριο (ἂν ἔχει ὁ ἅγιος). Σὲ περιπτώσεις ἁγίων ποῦ ἑορτάζοντο ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς (π.χ. ἁγία Σοφία, ἅγιος Στυλιανὸς κ.ἄ.) δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παρεμβάλλονται στὴν ἀκολουθία καὶ τὰ τροπάρια αὐτὰ πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων, ἔστω καὶ καθ' ὑπέρβαση τοῦ ἰσχύοντος *Τυπικοῦ*; (Ἐρώτηση κ.Β.Τ.)

Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἄξιο ἰδιαίτερης προσοχῆς καὶ μελέτης, γιατί οἱ θέσεις ποῦ διατυπώνονται σ' αὐτὸ ἔχουν ἰσχυρὸ λόγο, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἴσου ἰσχυρὸ ἀντίλογο. Πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ὁμολογηθεῖ ὅτι, ὅπως ἔχουν παγιωθεῖ οἱ ἀκολουθίες τοῦ *Μηνολογίου* στὰ ἐν χρήσει *Μηναῖα*, ἐκφράζουν τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ μιᾶς παρωχημένης ἐποχῆς καὶ ἐνὸς συγκεκριμένου, συνήθως, τόπου. Τὸ κριτήριο ποῦ ρυθμίζει τὴν λειτουργικὴ τιμὴ ἐνὸς ἁγίου, τὸ ὕψος τῆς καὶ ἐπομένως τὴν ἀνάλογη παρεμβολὴ τῶν τροπαρίων του στὴν ἀκολουθία τῶν Κυριακῶν εἶναι ἂν ἔχουν ἢ ἂν δὲν ἔχουν δοξαστικό στὸ *Μηναῖο*. Τὸ κριτήριο δὲν εἶναι αὐθαίρετο, ἀλλὰ ἀντικειμενικὸ καὶ ἐπιβαλλόμενο. Ἡ Κυριακὴ εἶναι δεσποτικὴ ἑορτὴ, τὸ καθ' ἑβδομάδα Πάσχα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δὲν εἶναι νοητὸ ὁ ἀναστασιμὸς τῆς χαρακτήρας νὰ ἐπισκιασθεῖ ἢ νὰ τεθεῖ σὲ δευτέρα μοῖρα ἀπὸ τὶς ἑορτὲς ἑορταζόμενων ἢ μὴ ἁγίων. Ὄταν ὁ ἅγιος εἶναι λαοφιλὴς καὶ ἑορταζόμενος, συμπάλλεται, πάντοτε κατὰ τὶς προδιαγραφές τοῦ *Τυπι-*

κοῦ, ἢ ἀκολουθία του μὲ τὴν ἀναστάσιμο, μὲ προτεραιότητα πάντα στὴν ἀκολουθία τῆς Κυριακῆς. Γιὰ ὅλους τοὺς ἁγίους ἔχει τεθεῖ ὡς ὄριο ὁ κανόνας γιὰ τὸν ὄρθρο καὶ τὰ τρία στιχηρὰ γιὰ τὸν ἑσπερινό. Ἄρκετο καὶ ὠφέλιμο ὄριο, ποῦ μαζὶ μὲ τὸ ὑπόμνημα τοῦ *Μηνολογίου*, ποῦ λέγεται πάντοτε καὶ κατ' αὐτὲς τὶς μεγάλες κινητὲς δεσποτικὲς ἑορτὲς καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἅγιο Πάσχα, δίδεται ὁ ἀπαιτούμενος χῶρος γιὰ τὴν μνήμη καὶ τὴν σχετικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου τῆς ἡμέρας. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα τέθηκε ὡς κριτήριο τὸ δοξαστικό. Καλῶς ἢ κακῶς εἶναι ἄλλο θέμα. Κάποιο κριτήριο πάντως ἔπρεπε ὅπωςδήποτε νὰ τεθεῖ γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἢ ἰσοπέδωση τοῦ ἑορτολογίου καὶ γιὰ νὰ περισταλοῦν οἱ ὑπερβολές, πρὸς τὶς ὁποῖες ρέπει ἢ λαϊκὴ εὐσέβεια καὶ ἢ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ. Ἡ παρέμβαση αὐτὴ δὲν γίνεται γιὰ νὰ ὑποτιμηθοῦν οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ γιὰ νὰ διακρατηθεῖ ἢ εὐαίσθητη ἰσορροπία καὶ σοβαρότης στὴν πορεία τῶν ἑορτῶν τοῦ ἔτους καὶ νὰ διαφυλαχθοῦν τὰ ἀπαραράγραπτα «*προνόμια τῆς Κυριακῆς*», γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ὄρο προσφιλεῖ στοὺς Κολλυβάδες, ὁ τονισμὸς δηλαδή καὶ ἡ ἔξαρση τοῦ γεγονότος τῆς Κυριακῆς ἀναστάσεως.

Τὸ πρόβλημα βρίσκεται ἄλλοῦ, ὅπως σημειώσαμε ἀνωτέρω. Δοξαστικά ἔχουν ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι σήμερα δὲν τιμῶνται, ἐνῶ ἀντιθέτως ἢ τιμὴ παλαιῶν ἁγίων ἔχει σήμερα ἀναζωπυρωθεῖ γιὰ διαφόρους λόγους, ἢ ἄλλοι ἅγιοι, ἰδιαίτερος σήμερα τιμώμενοι, δὲν ἔχουν τὴν ἀντίστοιχη ἀκολουθία στὸ *Μηναῖο*, νεομάρτυρες δὲ καὶ νεοφανεῖς ἅγιοι ἀπουσιάζουν τελείως στὰ ἐν χρήσει λειτουργικὰ βιβλία. Ἔτσι, γιὰ νὰ μείνουμε

σέ άκραία παραδείγματα, δέν ύπάρχει άκολουθία στα *Μηναία* για τόν άγιο Νεκτάριο, για τούς άγίους Ραφαήλ, Νικόλαο και Είρηνη ή για νεομάρτυρες. Η δέ άκολουθία του άγιου Έλευθερίου, τής άγίας Παρασκευής και του άγιου Στυλιανού στα *Μηναία* παρουσιάζεται έλλιπής σέ σχέση μέ τίσ άπαιτήσεις τής τιμής τους σήμερα. Τά παραδείγματα μπορεί νά πολλαπλασιασθοΰν. Γεγονός πάντως είναι ότι παρά τό ότι, όπως είπαμε, ή τιμή τών άγίων στα *Μηναία* έκφράζει τίσ λειτουργικές άνάγκες μιάς παλαιότερας έποχής και ένός άλλου τόπου –προφανώς τής Κωνσταντινουπόλεως τής ύπέρτας βυζαντινής περιόδου– άποτελοΰν τήν σαρίδα τής σωτηρίας και τό μέτρο τηρήσεως τής λειτουργικής τάξεως σέ προβλεπόμενο και έπαπειλούμενο κατακλυσμό. Για έκείνους πού γνωρίζουν τά πράγματα νομίζω ότι είναι σαφές τί έννοΰ.

Στά χειρόγραφα ύπάρχει πλήθος άκολουθιών άγίων πού δέν περιλαμβάνονται στα *Μηναία*. Η κυρία Έλένη Παπαηλιοπούλου-Φωτοπούλου έχει κάνει μιά ένδελεχή έρευνα και έπεισήμανε στις βιβλιοθήκες χειρογράφων τής Ανατολής 899 κανόνες πού παραμένουν άνέκδοτοι («*Ταμείον άνεκδότων βυζαντινών άσματικών κανόνων*», Άθήνα 1996).

Στήν Ρώμη από τό I. Scifo και τούς συνεργάτες του έχουν κριτικά έκδοθει έπί τή βάσει έλληνο-ιταλικών χειρογράφων δεκάδες κανόνων, οίονεί τά παραλειπόμενα τών *Μηναίων* («*Analecta Hymnica Graeca*» Roma, 1966-1980).

Έπί πλέον, δυσεξαριθμητο πλήθος άκολουθιών άγίων έχει έκδοθει άυτοτελώς σέ φυλλάδες για νά συμπληρώσει έλλείψεις τών *Μηναίων* στις παλαιές άκολουθίες ή νά δημιουργήσει έξ ύπαρχής νέες για όσους άγίους παλαιούς ή νεωτέρους δέν είχαν άκολουθία. Τό 1926 ό Luis Petit, σπουδαίος λόγιος και λατίνος τότε άρχιεπίσκοπος

Άθηνών, εξέδωκε εύρετήριο άυτοτελώς άκολουθιών πού είχαν μέχρι τότε έκδοθει. Πρόκειται για τό μνημειώδες έργο «*Βιβλιογραφία τών έλληνικών άκολουθιών*» (στά γαλλικά), Βρυξέλλες 1926, στις 308 σελίδες του όποιου αναγράφονται περι τίσ χίλιες άκολουθίες πού είχαν έκδοθει σέ διάφορες πόλεις (Αλεξάνδρεια, Άθήνα, Άγιο Όρος, Βουκουρέστι, Κάιρο, Καλαμάτα, Χίο, Κωνσταντινούπολη, Πάτρα, Σμύρνη, Βενετία και άλλου) από τήν ανακάλυψη τής τυπογραφίας και έξής. Άπό τό 1926 μέχρι σήμερα έχει γραφεί πολΰ μεγάλο πλήθος άκολουθιών, συνήθως πλήρων και έορταστικών, δεκάδες από τίσ όποιες έχουν έκδοθει σέ ιδιαίτερα φυλλάδια. Μόνον ό πατήρ Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης, ύμνογράφος τής Μεγάλης του Χριστού Έκκλησίας, λέγεται ότι έγραψε δύο χιλιάδες τέτοιες άκολουθίες και αναριθμητα τροπάρια, άπολυτικά, κοντάκια, μεγαλυνάκια κλπ. Έκτός του άοιδίμου έκείνου γέροντος, και άλλοι πολλοί έγραψαν και γράφουν και δημοσιεύουν άκολουθίες για τήν κάλυψη τών ύμνογραφικών κενών. Πρόκειται για μιά αξιόλογη παραγωγή, πού είναι δείγμα άκμής του ύμνογραφικού αυτου είδους, και πού προφανώς καλύπτει μιά άνάγκη, τήν σέ άνθηση όμοίως εύρισκομένη τιμή τών άγίων και –είναι άυτονόητο– τήν άνεπάρκεια για τήν κάλυψη τών αναγκών αυτών (πραγματικών ή ύποτιθεμένων) από τά έν χρήσει *Μηναία*. Και όσο μέν οί άκολουθίες αυτές μένουν, τρόπον τινά, στο περιθώριο τής οικουμενικής λειτουργικής πράξεως, για νά χρησιμοποιούνται έκτάκτως και τοπικώς, όπου τιμώνται τοπικοί άγιοι, παλαιοί ή νεομάρτυρες, ή όπου ό ναός τιμάται έπ' όνόματι παλαιου μέν άγιου, αλλά ή άκολουθία του *Μηναίου* δέν είναι έπαρκής για τόν παρηγορισμό τής μνήμης του, νομίζω πώς έχει καλώς τό πράγμα. Τό πρόβλημα είναι τί θα γίνει άν οί άκολουθίες αυτές, παλαιές ή νεώτερες, δό-

κιμες ή αδόκιμες, αρχίσουν να διεκδικούν θέσεις στα *Μηναία*. Πρόκειται για τον «κατακλισμό» που είπαμε, τον «κατακλισμό του Νώε». Ήδη τα ρήγματα αρχισαν από το *Προλόγιο*, το *Εγκώλιο του Αναγνώστου*, ακόμη και από τις νεώτερες εκδόσεις *Μηναιών*. Μπήκαν απολυτικά, κοντάκια και μεγαλυάρια σωρηδόν και έχει διασαλευθεί ή λιτή παλαιά τάξη, που δεν έπασχε από έλλειψη τροπαρίων, αλλά που κρατούσε το μέτρο και την εὐπρέπεια για σοβαρούς και συγκεκριμένους λόγους. Για τα απολυτικά γράψαμε έκτενως (άραγε ματαιίως;) στην απάντηση στην υπ' αριθμ. 507 ερώτηση. Τα ίδια και χειρότερα ισχύουν για τα μεγαλυάρια. Όταν δέ λείψουν και τα υπάρχοντα «αντισώματα» της ζωντανής ακόμη παραδόσεως και «αντιστάσεως», τότε οι ιερείς και οι ψάλτες ἐν ὀνόματι τῶν λειτουργικῶν βιβλίων θὰ καταλύουν τὴν παράδοση ψάλλοντας απολυτικά για όλους τους αγίους, παραγκωνίζοντας τα παραδοσιακά, γνωστά στο πλήρωμα της Εκκλησίας και σεβασμίας αρχαιότητας τροπάρια, ἢ ἀφήνοντας τὸ μυστήριο τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ παρεμβάλλοντας στὸ καιρὸ σημεῖο τῆς θείας λειτουργίας «μεγαλυάρια» πρὸς τιμὴν τοῦ ἀγίου, ἑορταζομένου ἢ μὴ, ἐν πολλοῖς κακόζηλα καὶ ἄμουσα.

Για τὰ μὴ νομισθοῦν δὲ ὑπερβολικά τὰ γραφόμενα, ἄς μνημονεύσουμε ἕνα κλασικὸ παράδειγμα ἑνὸς τέτοιου «διορθωμένου» *Μηναίου* τοῦ Ἀπριλίου, ποὺ ἐξεδόθη τὸ 1949 στὴν Ἀθήνα. Ὁ εὐλαβὴς ἐπιμελητὴς ἐνέκυψε μὲ θαυμαστὴ ἐπιμέλεια στὴ μελέτη τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἑλλάδος καὶ προσπάθησε νὰ μὴ ἀφήσει τίποτε νὰ χαθεῖ ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς ὑμνογραφικῆς παραδόσεως. Τὸ ἀποτέλεσμα ὁμως ὑπῆρξε ἀληθινὰ τραγικόν. Ἀναφέρω μερικὰ μόνο παραδείγματα, χωρὶς σχόλια: Ὁ ἑσπερινὸς τῆς 12ης Ἀπριλίου ἔχει 15 στιχηρὰ προσόμοια στὸ «Κύριε

ἐκέκραξα». Ὁ ὄρθρος τῆς ἰδίας ἡμέρας ἔχει 4 κανόνες καὶ 5 καθίσματα ἀπὸ γ' ὠδῆς, ἐκτὸς τῶν θεοτοκίων. Τῆς 14ης Ἀπριλίου ὁ ἑσπερινὸς ἔχει 10 προσόμοια, ὁ ὄρθρος 4 κοντάκια καὶ 2 οἴκους, 3 δὲ ἑξαποστειλάρια. Ὁ ἑσπερινὸς τῆς 16ης ἔχει 12 στιχηρά, 4 καθίσματα ἀπὸ γ' καὶ δύο θεοτοκία. Ὁ ἑσπερινὸς τῆς 18ης ἔχει 13 στιχηρά, 6 ἀπόστιχα καὶ 2 δοξαστικά, ὁ ὄρθρος 3 κοντάκια. Τῆς 20ης ἔχει 15 στιχηρά, 4 κανόνες στὸν ὄρθρο, 4 μεσῶδια καθίσματα. Τοῦ ἀγίου Γεωργίου (23 Ἀπριλίου) 6 ἀπόστιχα στὸν ἑσπερινόν, 7 καθίσματα καὶ 3 κανόνες. Παρεμβάλλονται δὲ ἐπὶ πλέον καὶ οἱ ἀκολουθίες τῶν νεομαρτύρων τοῦ μηνὸς στὶς θέσεις τους, καθὼς καὶ ἄλλων ἀγίων ἀκολουθίες μετὰ τὴν ἀκολουθία τῶν ἀγίων τῆς ἡμέρας, γιὰ νὰ ψάλλονται «ἐν τοῖς ἀποδείπνοις». Σωστὴ «ἀποθήκη» ἢ, ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον, «μουσεῖον» χρησίμου καὶ ἀχρήστου, σεβασμίου πάντως, λειτουργικοῦ ὕλικου. Τὰ *Μηναία* ὁμως εἶναι βιβλία τῆς Ἐκκλησίας χρηστικά καὶ τὸ περιεχόμενό τους ὀφείλει νὰ συντονίζεται πρὸς τὸ τυπικὸ καὶ ὄχι πρὸς τὴν προσωπικὴ μας εὐλάβεια ἢ πρὸς τὶς ἐπιστημονικὲς μας προτιμήσεις.

Καὶ γιὰ νὰ κλείσουμε τὴν ἐκτενὴ αὐτὴν ἀπάντηση, συνοψίζοντας τὰ ἀνωτέρω. Ἀσφαλῶς τὰ *Μηναία* ἔχουν τὶς ἐλλείψεις τους. Εἶναι προτιμότερο νὰ τὶς ὑφίσταμεθα παρά νὰ κατακλιθεῖ ἡ λειτουργικὴ παράδοση καὶ τάξη ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν τροπαρίων καὶ τῶν ἐπὶ μέρος ἑορταστικῶν ἀκολουθιῶν. Αὐτῶν ἄς γίνεται χρῆση μὲ πολλὴ φειδῶ, ὅταν ἑορτάζει ὁ ναὸς ἢ ὅταν προβάλλεται ἡ μνήμη ἑνὸς τοπικοῦ ἀγίου ἢ ἀκόμη ὅταν ἰδιαίτερος ἀπὸ τὸν λαὸ τιμᾶται κάποιος ἀπὸ τοὺς παλαιούς λαοφιλεῖς ἀγίους. Τότε, ἀναλόγως, ἄς ρυθμίζεται καὶ ἡ ψαλμωδία ἐπὶ μέρος στοιχείων, μὲ βάση πάντοτε τὴν σοφὴ ἀνασχητικὴ διάταξη τοῦ *Τυπικοῦ* ἢ ψάλλεται δηλαδὴ δοξαστικὸ τοῦ ἢ ὄχι.

κότητας, αλλά προπαντός της εκκλησιαστικής παραδόσεως, όταν η μελέτη των πηγών αποκαλύπτει ότι η ιδιότητα του Ἀρχιμανδρίτου όχι μόνο δεν αποτελεί «ἀπολελυμένο (καταχρηστικό) προνόμιο, αλλά ούτε καν ιερατικό όφφίκιο» (σελ. 21). «Τό μοναδικό όφφίκιο που ανήκει αποκλειστικά στον βαθμό του Πρεσβυτέρου (έγγάμου και άγάμου) είναι τό του Πρωτοπρεσβυτέρου» (σελ. 24). Για τόυτό και ή πράξη της έλλαδικής Έκκλησίας να αναδείξει τό όφφίκιο του Ἀρχιμανδρίτου, τό «*υπερ πάν όφφίκιον*», άγροεί τήν ιστορική αλήθεια και ανατρέπει τήν εκκλησιαστική τάξη. Και είναι καιρός με μία νέα συνοδική απόφασή Της να ανατρέψει ό,τι συγκυριακά, αντιιστορικά και αντικανονικά ή ίδια κατασκεύασε, ώστε, μεταξύ των άλλων, να πάψει να υπονομεύει τά πιο «*άγαπημένα της παιδιά*», τους Ἀρχιμανδρίτες (σελ. 77).

Δέν είναι άσφαλώς εύχάριστο τό να επαναλαμβάνουμε ότι μάς είναι άκαταιόγητη ή άγαμία, που χωρισμένη από τον Μοναχισμό ως Άσκητισμό, περιορίζεται στην περισυλλογή εκκλησιαστικών αξιωμάτων ή όφφικίων: συμφύρεται και εμπλέκεται σε έργα και δραστηριότητες, άλλότριες της μοναχικής κλήσεως και του άσκητικού πένθους: συγκρούεται και φιλονικεί για τά πρεσβεία ή τις τιμές, που άπορρέουν από τά λεγόμενα όφφικιά της. «*Ουδέποτε ή Έκκλησία επικαλέστηκε τή μοναχική ιδιότητα για να θεμελιώσει αξίωση πρεσβείων ιερωσύνης*» (σελ. 30, 31). Είναι όντως τραγικό, σημείο άλλοτριώσεως του εκκλησιαστικού φρονήματος, τό με πόση εύχέρεια έγινε «*ή μεταβολή του μοναχικού κουκουλιού σε διάσημο ιερατικό όφφίκιον (επανωκαλύμμαχο): τό σύμβολο του ύποτακτικού έγινε σύμβολο προϊσταμένου: τό σύμβολο της διακονίας, σύμβολο έξουσίας: τό σύμβολο της άποταγής του κόσμου, μέσο έπιβολής*» (σελ. 49 έξ.) Πληγή της εκκλησιαστικής παραδόσε-

ως είναι «*ή σύγχυση μοναχισμού και ιερωσύνης*» (σελ. 50). Έπειδή ό πόθος του μοναχισμού δέν είναι ή ιερωσύνη, αλλά τό πένθος. Η παρέμβαση των μοναχών στα έργα των ιερέων συνιστά παραχή, άταξία και διαιρεση στην Έκκλησία (βλ. Όσιος Νείλος, *Τό Γεροντικόν του Σινά*, υπό Δ. Γ. Τσάμη, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 296).

Η μελέτη του π. Βασιλείου είναι πλούσια σε ιστορικές τεκμηριώσεις, σε ψυχολογικές παρατηρήσεις, σε ποιμαντικές-πνευματικές αξιολογήσεις. Δέν είναι δυνατό να παρουσιάσουμε όλον αυτόν τον πλούτο, αλλά σάς συνιστούμε να τό μελετήσετε για να διδαχθείτε και να έλπίσετε. Θα θέλαμε να εύχαριστήσουμε τον συγγραφέα όχι μόνο για τό περιεχόμενο, τό θέμα αυτής της μελέτης, αλλά και για τήν τόλμη και τήν καθαρότητα των θέσεών του. Πιστεύει και δικαίως, ότι «*οί έσφαλμένες θεολογικές στάσεις και άπόψεις δέν είναι άρκετό να κατασκευάζονται μόνο στο επίπεδο των ατόμων. Πρέπει να έπισημαίνονται και να στηλιτεύονται και στο επίπεδο της Έκκλησίας. Δέν μάς ενδιαφέρει μόνο να μη σφάλουν τά πρόσωπα: μάς νοιάζει να μη άμαρτάνει ή Έκκλησία (υπό τήν ανθρώπινη πλευρά της)*» (σελ. 46).

Πρώτιστο έργο της Έκκλησίας είναι ή άδιάλειπτη μελέτη της Ιερωσύνης του Κλήρου της, της Ιερωσύνης έγγαμων και άγαμων κληρικών, ή άποκατάσταση της θέσεως και των σχέσεών τους και βέβαια ό επαναπροσδιορισμός των προϋποθέσεων και των κριτηρίων άπονομής των όφφικίων και των διάσημων, που τά συνοδεύουν.

Η Έκκλησία στη σχέση της με τον κόσμο δέν μπορεί να υπάρξει χωρίς ιερείς: ιερείς που δέν τους τιμούν για τό σχήμα τους, γι' αυτό που συμβολίζουν, τήν παγερή ιερότητα, αλλά για τήν άγνωσύνη τους, γι' αυτό που προφητεύουν, τή σταυρική άγάπη.

π. Μιχαήλ Καρδαμάκης

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ στιγμιότυπα

Φωτογραφίες Χρήστου Μπόνη

Τιμητική διάκριση της Ι. Συνόδου σε ιερείς, καθηγητές Παν/μίου και πρωτοψάλτες (5.2.2002)

Βράβευση προσωπικοτήτων της ελληνικής κοινωνίας υπό της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος (9.1.2002)

Εκδήλωση αγάπης και τιμής προς τους συνταξιούχους κληρικούς της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων (4.2.2002)

Διαβεβαιώσεις των νέων Μητροπολιτών Σύρου κ. Δωροθέου, Σιδηροκάστρου κ. Μακαρίου, Χαλκίδος κ. Χρυσοστόμου, στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας (10.1.2002)

Άπο την ενθρόνιση του Σεβ. Μητροπολίτου Σύρου, Τήνου, Κέας και Μήλου, κ. Δωροθέου (19.1.2002)

Βάπτιση νηπίων στις γυναικείες φυλακές Κορυδαλλού (18.1.2002)

Ι. Ναός Ἁγίου Τρύφωνος Παλλήνη. Τελετή κοπῆς πίτας παρουσία νέων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσογαίας (27.1.2002)

Στιγμιότυπο ἀπὸ τὸν ἀγιασμό τοῦ νέου ἐκπαιδευτηρίου τοῦ Ἐκκλ. Λυκείου Νεαπόλεως

Ἀπὸ τὴν ἀπονομὴ τῶν ἐτησίων βραβείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Χριστιανικῶν Γραμμάτων (28.1.2002)

Ἐκδήλωση στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30.1.2002)

Συνέδριο στὴ μνήμη τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου στὴν Ἱερά Μονὴ Πεντέλης (6.2.2002)

ΙΕΡΑ ΣΥΝΔΟΣ ΤΗΣ ΕΡΑΡΧΟΣ
ΚΑΛΩΣ ΕΡΧΟΜΕΝΟΙ Ε.Σ.Υ.Ε.
1 ΠΕΡΙΣΣΟΥ 14 - 115 27 ΑΘΗΝΑ - ΓΡΕΚΗ
ΤΗΛ: 729898, ΦΑΞ: 729808
ΒΑΝ 1104 700

